

Koppelandstraat 3-7, Herentals

Archeologienota

Auteur:

T. Van Mierlo (OE/ERK/Archeoloog/2019/00013) (bureauonderzoek)

Erkend Archeoloog:

X. Alma (OE/ERK/Archeoloog/2016/00094)

Colofon

VEC Nota 758

Koppelandstraat, Herentals, Een archeologienota

Vlaams Erfgoed Centrum bv

Auteur: T. Van Mierlo

Erkend archeoloog: X. Alma (OE/ERK/Archeoloog/2016/00094)

In opdracht van: Vertrouwelijk

Foto's en tekeningen: Vlaams Erfgoed Centrum, tenzij anders vermeld

© Vlaams Erfgoed Centrum bv, Geel, december '20

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Vlaams Erfgoed Centrum bv.

Vlaams Erfgoed Centrum bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek

ISSN 2506-7486

Vlaams Erfgoed Centrum

Liesdonk 5

2440 Geel

Tel + 32 (0)16 39 47 96

info@vlaamserfgoedcentrum.be

www.vlaamserfgoedcentrum.be

Inhoud

1	Verslag van resultaten bureauonderzoek	5
1.1	Beschrijvend gedeelte	5
1.1.1	Administratieve gegevens	6
1.1.2	Eerder archeologisch onderzoek binnen het plangebied	7
1.1.3	Ligging en huidig gebruik van het plangebied	7
1.1.4	Onderzoekskader	9
1.1.5	Onderzoeksopdracht	12
1.1.6	Werkwijze en strategie	13
1.2	Assessmentrapport	14
1.2.1	Landschappelijke ligging	14
1.2.2	Historische beschrijving	20
1.2.3	Archeologisch kader	35
1.2.4	Interpretatie en datering	40
1.2.5	Verwachting en conclusies	41
	Samenvatting	43
	Literatuur	44
	Geraadpleegde websites	44
	Lijst van afbeeldingen en tabellen	44

periode	tijd in jaren	
Nieuwste tijd:		19 ^e E - heden
Nieuwe tijd:		16 ^e E - 18 ^e E na Chr.
Middeleeuwen:		5 ^e E - 15 ^e E na Chr.
Late Middeleeuwen	13 ^e E - 15 ^e E na Chr.	
Volle Middeleeuwen	10 ^e E - 12 ^e E na Chr.	
Vroege Middeleeuwen C / Karolingische periode	8 ^e E - 9 ^e E na Chr.	
Vroege Middeleeuwen B / Merovingische periode	6 ^e E - 8 ^e E na Chr.	
Vroege Middeleeuwen A / Frankische periode	5 ^e E na Chr.	
Romeinse tijd:		57 voor Chr. - 402 na Chr.
IJzertijd:		800 - 57 voor Chr.
Late IJzertijd	250 - 57 voor Chr.	
Midden IJzertijd	475/450 - 250 voor Chr.	
Vroege IJzertijd	800 - 475/450 voor Chr.	
Bronstijd:		2100/2000 - 800 voor Chr.
Neolithicum (Jonge Steentijd):		5300 - 2000 voor Chr.
Finaal-Neolithicum	3000 - 2000 voor Chr.	
Laat-Neolithicum	3500 - 3000 voor Chr.	
Midden-Neolithicum	4500 - 3500 voor Chr.	
Vroeg-Neolithicum	5300 - 4800 voor Chr.	
Mesolithicum (Midden-Steentijd):		circa 9500 - 4000 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd):		tot 10 000 voor Chr.

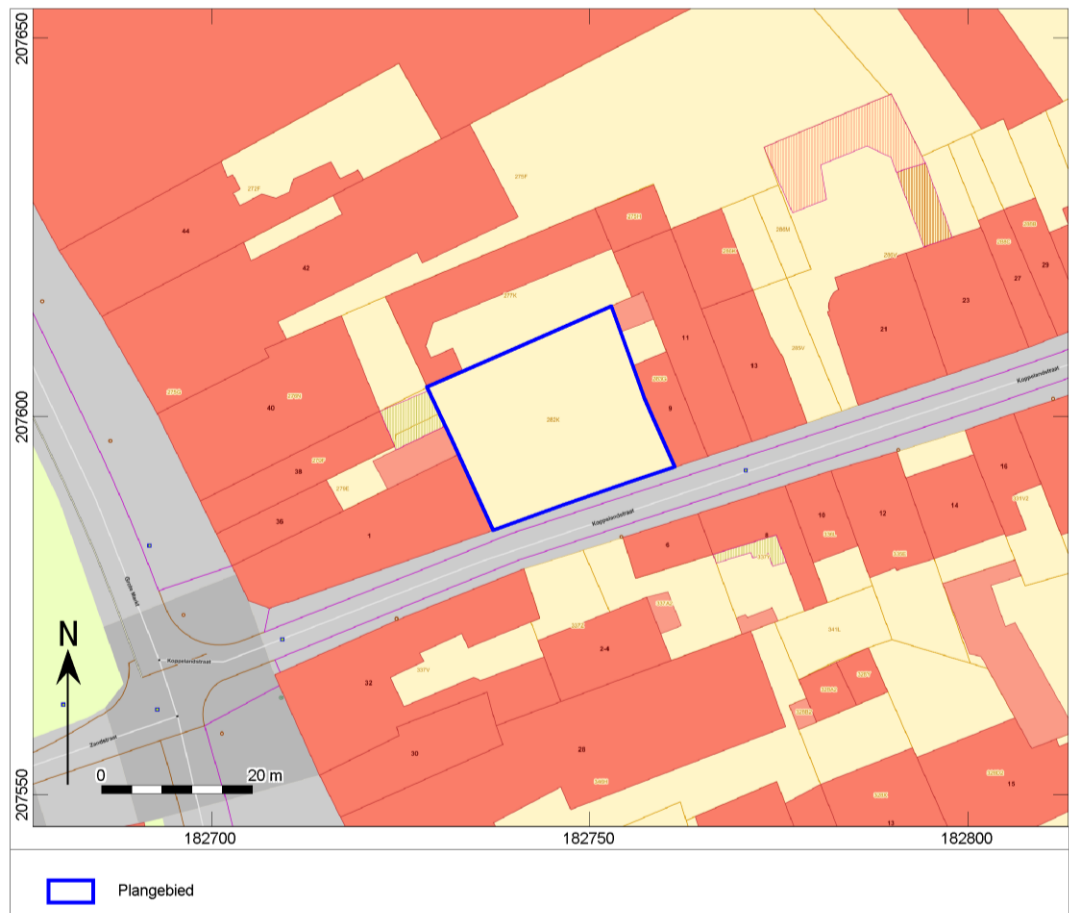
Tabel 1. Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden. (Bron: Onderzoeksbalans Vlaanderen)

1 Verslag van resultaten bureauonderzoek

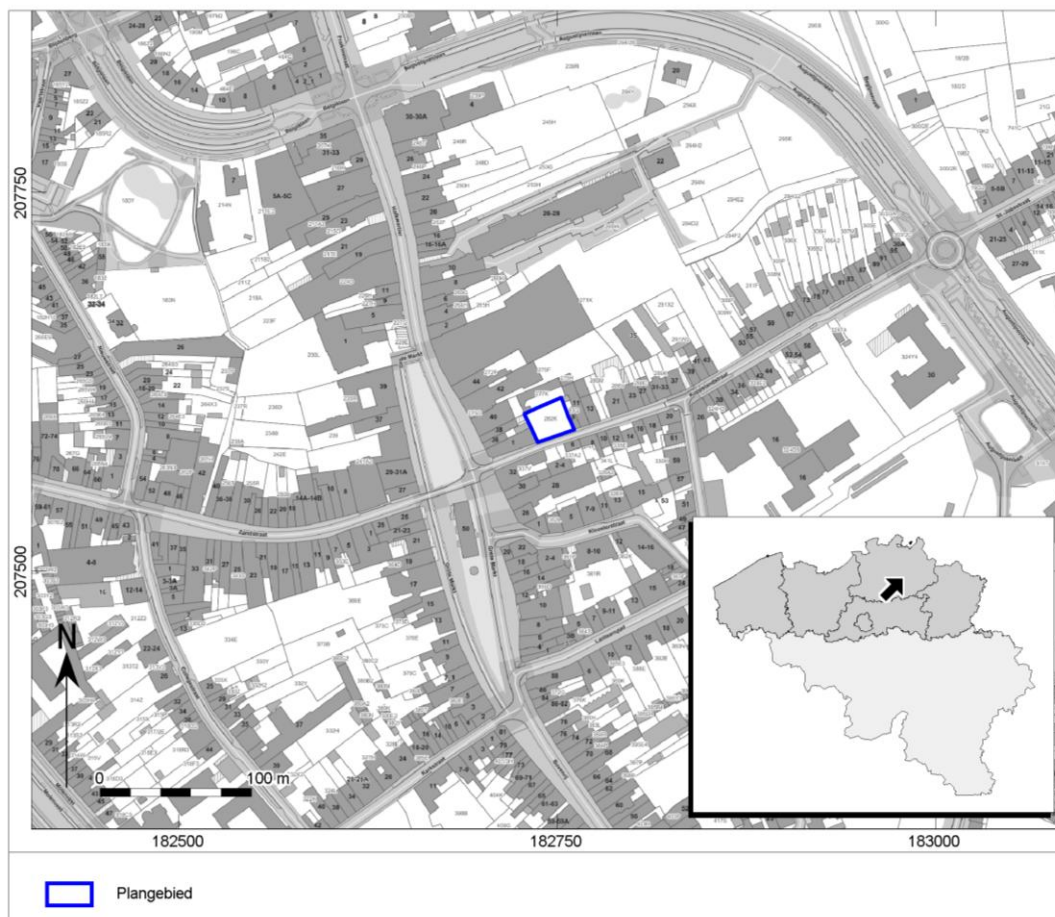
T. Van Mierlo

1.1 Beschrijvend gedeelte

In opdracht heeft het Vlaams Erfgoed Centrum in juni 2020 een archeologienota opgesteld naar de archeologische waarde van de locatie Koppelandstraat in Herentals (Afb. 1 en 2). De archeologienota bestaat uit een bureauonderzoek en is uitgevoerd naar aanleiding van de voorgenomen nieuwbouwproject.

Afb. 1. Het plangebied op de Basiskaart Vlaanderen (GRB). (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)

Afb. 2. Het plangebied en omgeving op de Basiskaart Vlaanderen (GRB). (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)

1.1.1 Administratieve gegevens

Huidige onderzoeksfasen:	Bureauonderzoek: 2020F275
Aanleiding:	Nieuwbouw
Toponiem:	Herentals
Adres:	Koppelandstraat 3-7
Plaats:	Herentals
Gemeente:	Herentals
Provincie:	Antwerpen
Kadastrale gegevens:	HERENTALS, 2 AFD/HERENTALS, SECTIE G, PERCEELNUMMER 282K
Diepte bodemverstoring:	483 cm –mv
Oppervlakte plangebied:	560m ² / 0,06 hectare
Oppervlakte bodemingrepen:	560m ² / 0,06 hectare
Coördinaten (bounding box; Lambertcoördinaten: EPSG:31370):	182.728 / 207.584 182.744 / 207.599 182.761 / 207.614
Auteur(s):	T. Van Mierlo (bureauonderzoek)
Erkend archeoloog:	X. Alma (OE/ERK/Archeoloog/2016/00094)
Begindatum onderzoek:	19 juni 2020
Einddatum onderzoek:	Juni 2020
Beheer en plaats documentatie:	Vlaams Erfgoed Centrum Liesdonk 5 2440 Geel
Relevante thesaurustermen:	Middeleeuwen, stad, wegen, bureauonderzoek.

1.1.2 Eerder archeologisch onderzoek binnen het plangebied

Binnen het plangebied heeft geen eerder archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Het plangebied is wel gelegen binnen de archeologische zone van Herentals. Een beschrijving van deze archeologische zone volgt in paragraaf 1.2.2.

1.1.3 Ligging en huidig gebruik van het plangebied

Het plangebied ligt binnen de stadskern van Herentals. Het wordt omsloten door bebouwing en in het zuiden is het plangebied gelegen aan de Koppelandstraat.

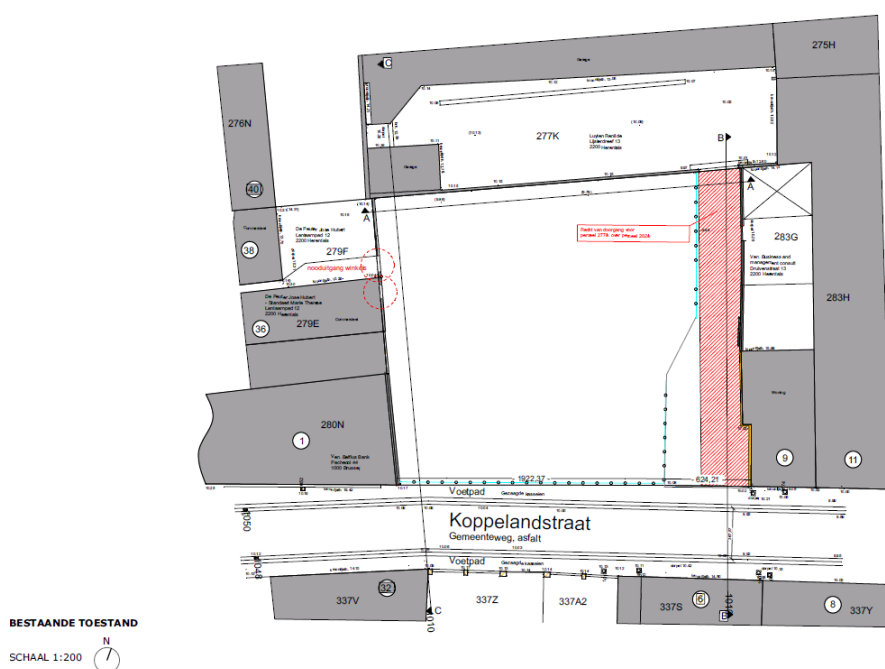

Afb. 3. Het plangebied op een luchtfoto uit 2019 (Luchtfoto Vlaanderen, winter 2019 – kleur). (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)

In de huidige situatie is het plangebied onbebouwd en in gebruik als parking. De huidige bestrating heeft een verstoring van circa 50cm –mv. In het oosten van het plangebied is een afscheiding gemaakt voor een inrit en wandelzone naar de achterliggende garages.

Afb. 4. Foto van het plangebied (Google Maps).

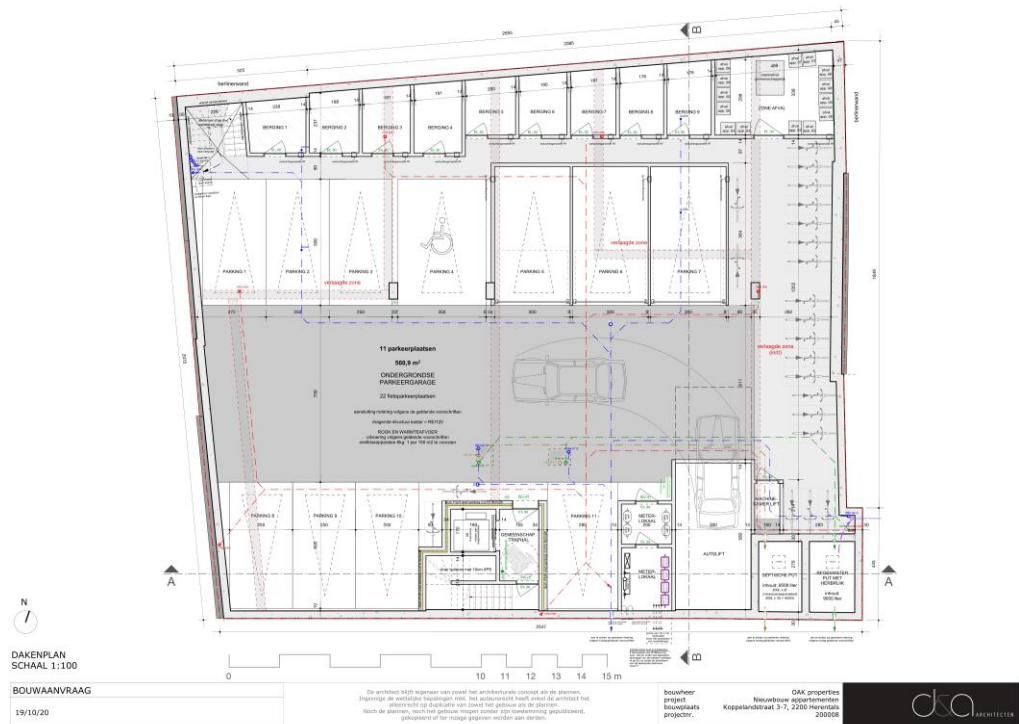
Afb. 5. Bestaande toestand van het plangebied.

1.1.4 Onderzoekskader

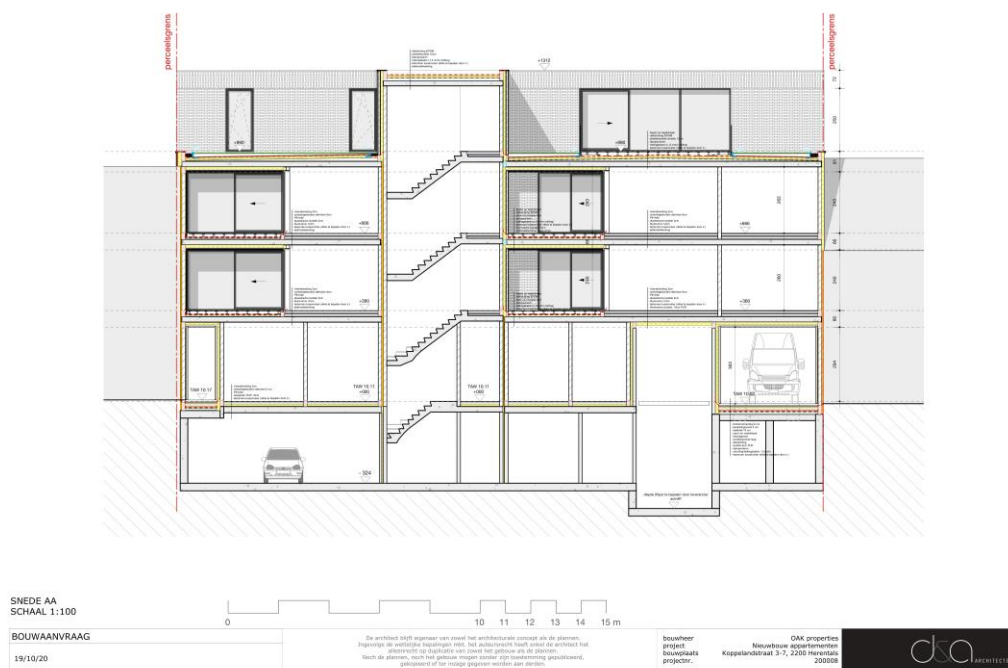
Geplande werken en bodemingrepen

Binnen het plangebied zal een nieuwbouw gerealiseerd worden. Voor van start gegaan kan worden met de nieuwbouw zal de huidige bestrating en hekwerk verwijderd worden.

De nieuwbouw zal het gehele plangebied beslaan. Er komt namelijk een ondergrondse parkeergarage. Deze zal een diepteverstoring van 354cm –mv veroorzaken. Dit is met uitzondering van de auto- en personenlift. De liftput voor autolift zal nog 140 cm dieper verstoren. De parkeergarage zal 11 plaatsen, 9 bergingen, 22 fietsenparkeerplaatsen, technische ruimtes, autolift en ruimte voor trap en lift bevatten.

Afb. 6. Kelderplan.

Afb. 7. Doorsnede van de nieuwbouw.

Verder zal het terrein ingericht worden met nieuwbouw van ondermeer appartementen. De verdiepingen op de kelder zullen niet meer het gehele plangebied beslaan. De doorgang naar de achterliggende garages en voor de nooduitgang van de winkels moet behouden blijven. Verder zullen er wel verschillende appartementen met patio's voorzien worden.

Afb. 8. Gelijkvloers.

De consequentie van de voorgenomen ingreep kan zijn dat eventuele aanwezige waardevolle archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

Criteria uit Onroerenderfgoeddecreet

Decreet betreffende het onroerend erfgoed (citeeropschrift: "het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013")

Artikel 5.4.1. (01/04/2019 -)

Voorafgaand aan het aanvragen van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen moet een archeologienota zoals vermeld in artikel 5.4.8 en artikel 5.4.12 opgesteld en gemeld worden in volgende situaties:

1° aanvragen met betrekking tot percelen die gelegen zijn in een voorlopig of definitief beschermde archeologische site;

2° aanvragen waarbij de totale oppervlakte van de vergunningsplichtige ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en waarbij de betrokken percelen geheel of gedeeltelijk gelegen zijn in archeologische zones, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones;

3° aanvragen waarbij de totale oppervlakte van de vergunningsplichtige ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen volledig gelegen zijn buiten archeologische zones, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones.

Voor de toepassing van dit artikel op terreinen zonder kadastraal nummer geldt de totale oppervlakte van de hele werf van het te vergunnen werk.

De aanvrager van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen wordt van die verplichting vrijgesteld:

1° indien de aanvraag volledig betrekking heeft op een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, zoals vastgesteld door de Vlaamse Regering;

2° indien de aanvraag betrekking heeft op werkzaamheden aan bestaande lijninfrastructuur en haar aanhorigheden binnen een archeologische zone, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones, waarbij de oppervlakte van de vergunningsplichtige ingreep in de bodem buiten het gabarit van de bestaande lijninfrastructuur en haar aanhorigheden minder dan 100 m² beslaat;

3° indien de aanvraag betrekking heeft op werkzaamheden aan bestaande lijninfrastructuur en haar aanhorigheden buiten een archeologische zone, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones en buiten een voorlopig of definitief beschermde archeologische site, waarbij de oppervlakte van de vergunningsplichtige ingreep in de bodem buiten het gabarit van de bestaande lijninfrastructuur en haar aanhorigheden minder dan 1000 m² beslaat, wanneer de lijninfrastructuur waarvoor de omgevingsvergunning wordt aangevraagd meer dan 1000 meter bedraagt;

4° indien de aanvrager een natuurlijke persoon of privaatrechtelijke rechtspersoon is, de totale oppervlakte van de vergunningsplichtige ingreep in de bodem minder dan 5000 m² beslaat, en de betrokken percelen volledig gelegen zijn buiten woongebied of recreatiegebied en buiten archeologische zones opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones en buiten beschermde archeologische sites;

5° indien de handelingen louter betrekking hebben op verbouwingswerken of vernieuwbouw, zonder bijkomende vergunningsplichtige ingreep in de bodem;

6° indien de handelingen louter betrekking hebben op de regularisatie van vergunningsplichtige projecten, overeenkomstig artikel 81 van het decreet van 25 april 2014 betreffende de omgevingsvergunning en alle vergunningsplichtige ingrepen in de bodem al zijn uitgevoerd;

7° indien de stedenbouwkundige aanvraag kadert in verbeterd bodembeheer en uitsluitend betrekking heeft op een reliëfwijziging in agrarisch gebied, niet gelegen in een archeologische zone zoals opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones of een voorlopig of definitief beschermde archeologische site, als gevolg van een afgraving van teelaarde tot 40 centimeter en de latere toevoeging met dezelfde teelaarde.

8° indien de aanvraag betrekking heeft op werkzaamheden binnen het gabarit van bestaande lijninfrastructuur en haar aanhorigheden;

9° indien de aanvraag geheel betrekking heeft op percelen binnen het grondgebied van een erkende onroerenderfgoedgemeente waarvoor de gemeenteraad in een gemeentelijk reglement een vrijstelling heeft voorzien en de aanvraag geen betrekking heeft op beschermde goederen of op percelen die geheel of gedeeltelijk gelegen zijn in een archeologische zone, opgenomen in de vastgestelde inventaris van

archeologische zones. De vrijstellingen in het gemeentelijk reglement zijn gebaseerd op onderzoek naar de archeologische situatie in de betrokken gemeente door een erkende archeoloog in dienst van de erkende onroerenderfgoedgemeente en hebben betrekking op percelen met een oppervlakte van 5000 m² of minder. De Vlaamse Regering kan de nadere regels voor deze vrijstellingen bepalen.

De aanvrager van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen kan een archeologienota waarvan al akte is genomen indien als de aanvraag betrekking heeft op hetzelfde perceel of dezelfde percelen en als de ingreep in de bodem van de te vergunnen werken overeenkomt met de ingreep in de bodem van de vergunningsplichtige werkzaamheden die in de archeologienota waarvan akte is genomen zijn omschreven. Als er in de archeologienota een archeologische opgraving werd opgelegd, moet deze zijn uitgevoerd en moet daarover een archeologierapport aan het agentschap zijn bezorgd. In het geval dat er gebruik is gemaakt van onderafdeling 7 van deze afdeling, moet de nota waarvan akte is genomen zijn uitgevoerd. Als er in de nota een archeologische opgraving wordt opgelegd, moet daarover een archeologierapport aan het agentschap zijn bezorgd.

Op het Gewestplan is het plangebied geheel bestemd als woongebied. Voor het plangebied is geen Provinciaal Ruimtelijk Uitvoerings Plan (RUP) van kracht.

De archeologienota werd vervaardigd naar aanleiding van een aanvraag van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen. De verplichting tot de opmaak van een archeologienota wordt gekoppeld aan criteria. Voor onderhavige omgevingsvergunning geldt een verplichting voor het opstellen van een archeologienota, daar:

- *de geplande ingrepen in totaal een oppervlakte van circa 560 m² beslaan, binnen een totaal perceelsoppervlak van circa 560 m²;*
- *het plangebied geheel binnen een archeologische zone gelegen is¹;*
- *de vrijstellingscriteria 1° t/m 9° niet van toepassing zijn .*

Het vaststellen van de archeologische waarde van een plangebied dient te gebeuren op grond van de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetector (versie 4.0). Het doel van de Code is om als een minimale standaard te dienen voor de kwaliteit van archeologisch onderzoek en het gebruik van metaaldetectoren in Vlaanderen.²

1.1.5 Onderzoeksopdracht

Doelstelling en vraagstelling

Bureauonderzoek algemeen

Het bureauonderzoek vormt binnen de archeologienota de eerste stap in het vaststellen van de archeologische waarde van het gebied. Het doel van het bureauonderzoek is het aan de hand van schriftelijke bronnen verwerven van informatie over bekende en/of verwachte archeologische waarden in het plangebied, om daarmee te komen tot een gespecificeerde archeologische verwachting. Daarbij worden onder andere de Centrale Archeologische Inventaris (CAI), relevante historische kaarten en informatiebronnen omtrent de ondergrond gebruikt.

Voor het bureauonderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- *Zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is de specifieke archeologische verwachting?*

¹ <https://geo.onroerenderfgoed.be>, geraadpleegd op 19-06-2020.

² Agentschap Onroerend Erfgoed 2019.

- *Worden mogelijk archeologische resten bedreigd door de geplande werkzaamheden?*
- *Is het plangebied voldoende onderzocht en zo nee, welke vorm van nader archeologisch onderzoek kan worden geadviseerd?*

1.1.6 Werkwijze en strategie

Bureauonderzoek algemeen

De beschrijving van de historische, archeologische en aardwetenschappelijke informatie is gebaseerd op het volgende bronmateriaal:

Aardkundige gegevens:

- *Tertiairgeologische kaart*
- *Quartaairgeologische kaart 1:50.000*
- *Geomorfologische kaart*
- *Bodemkaart 1:50.000*
- *Bodemgebruikskaart*
- *Bodembedekkingskaart*
- *Erosiekaart*
- *Hoogteverloopkaarten*
- *Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen*
- *Profielbeschrijvingen opgesteld bij opmaak van de bodemkaart*

Archeologische gegevens:

- *Centrale Archeologische Inventaris (CAI)*

Historische gegevens:

- *Kadasterplan*
- *Deventerkaart 1565*
- *Ferraris kaarten uit 1771-1778*
- *Atlas der buurtwegen 1840-1850*
- *Vandermaelen kaart 1846-1854*
- *Primitief kadaster*
- *Belgische Topografische Kaart 1:20.000*
- *Luchtfoto's*

Externe partijen:

- *Input Onroerend Erfgoed*
- *Regio-experts*
- *Literatuur*
- *Gemeente*
- *Amateurarcheologen en heemkundekringen*
- *Iconografische bronnen*
- *Toponymie*
- *Huidige gebruikers*

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 Landschappelijke ligging

Het onderzoeksgebied kenmerkt zich aardwetenschappelijk als volgt:

bron	informatie
Tertiairgeologische kaart 1:50.000	Formatie van Diest
Quartaairgeologische profielkaart 1:200.000	Profieltype 1: Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en het centrale gedeelte van Vlaanderen (ELPw) en/of Hellingsafzettingen van het Quartair (HQ)
Geomorfologie	Depressie van de Schijns-Nete
Digitale bodemkaart van het Vlaams Gewest	OB Bebouwde zone
Boringen DOV-databank	1440-B-BWW-66866 0,00 – 3,00: bruin leem 3,00 – 14,00: bruin zand 14,00 – 79,00: grijs zand 79,00 – 84,00: zand 84,00 – 145,00: klei
Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 meter	16,5 – 17mTAW
Erosiegevoeligheidskaart van de Vlaamse gemeenten (DOV)	zeer weinig erosiegevoelig

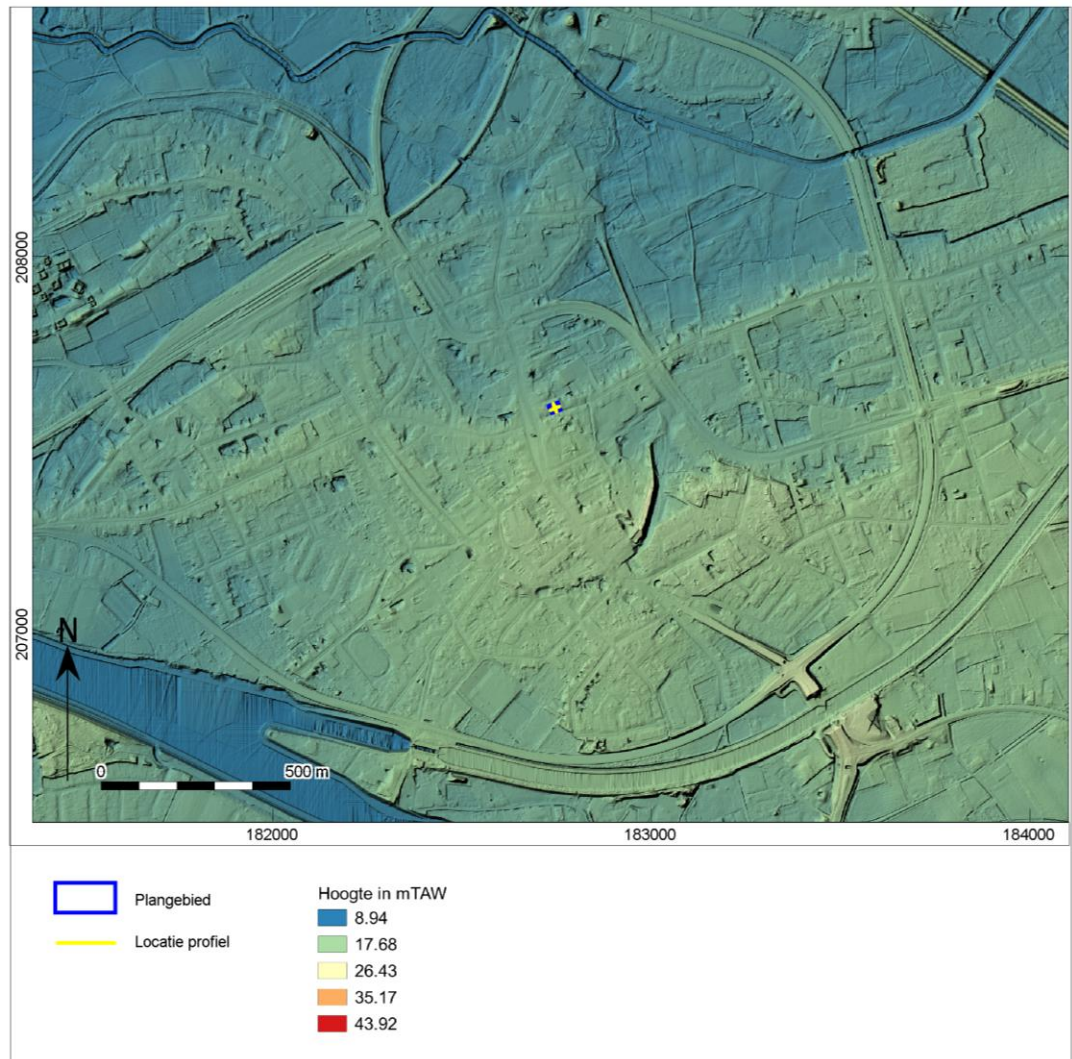
Tabel 2. aardkundige en landschappelijke gegevens over het plangebied.

Aardkundige en hydrografische situering

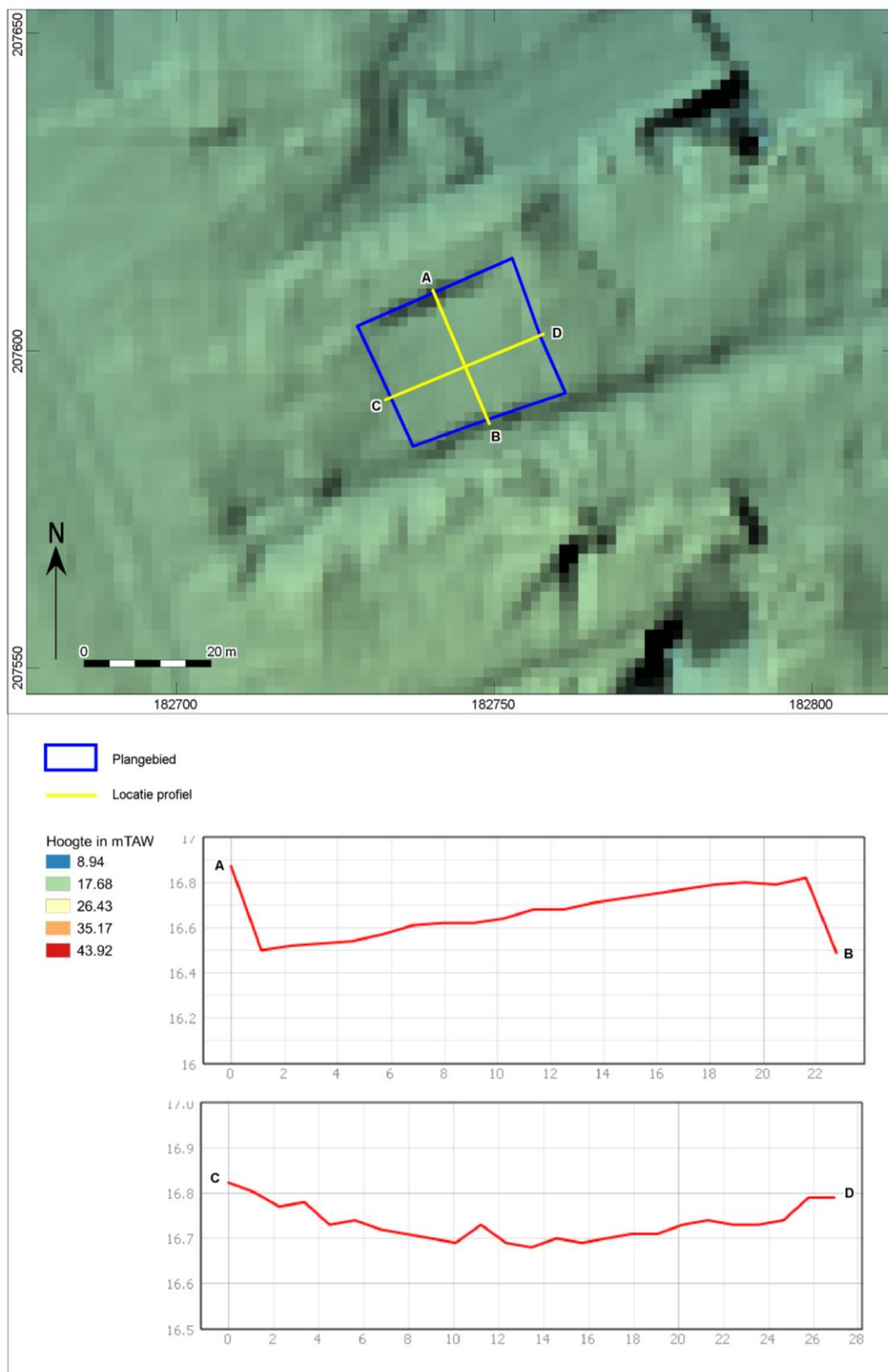
Het plangebied is gelegen binnen de Kempen, in het Scheldebekken en meer bepaald in de depressie van de Schijns-Nete. Dit laatste kan beschreven worden als een gebied waar de topografie lager gelegen is dan 20mTAW. De vlakte wordt doorkruist door twee ruggen, de Rug van Lichtaart en de Rug van Geel. Deze eerste, de Rug van Geel is gelegen ten noorden van Herentals en heeft hoogtes tot 33m. Ook is ten noorden van het Herentals de vallei van de Kleine Nete gelegen. De Rug van Geel is ten zuiden van het plangebied gelegen.

Het plangebied zelf is gelegen op een hoogte in het gebied ten zuiden van het dal van de vallei van de Kleine Nete.

Vanwege de ligging van het plangebied binnen de stedelijke kern van Herentals zijn oorspronkelijke natuurlijke reliëfeenheden niet meer aanwezig. Wel kan gesteld worden dat er binnen het plangebied weinig hoogteverschillen merkbaar zijn. Het plangebied is dan ook voornamelijk vlak. Wel is te zien dat het licht oploopt naar het zuiden. Dit is een hoogteverschil van 20cm.

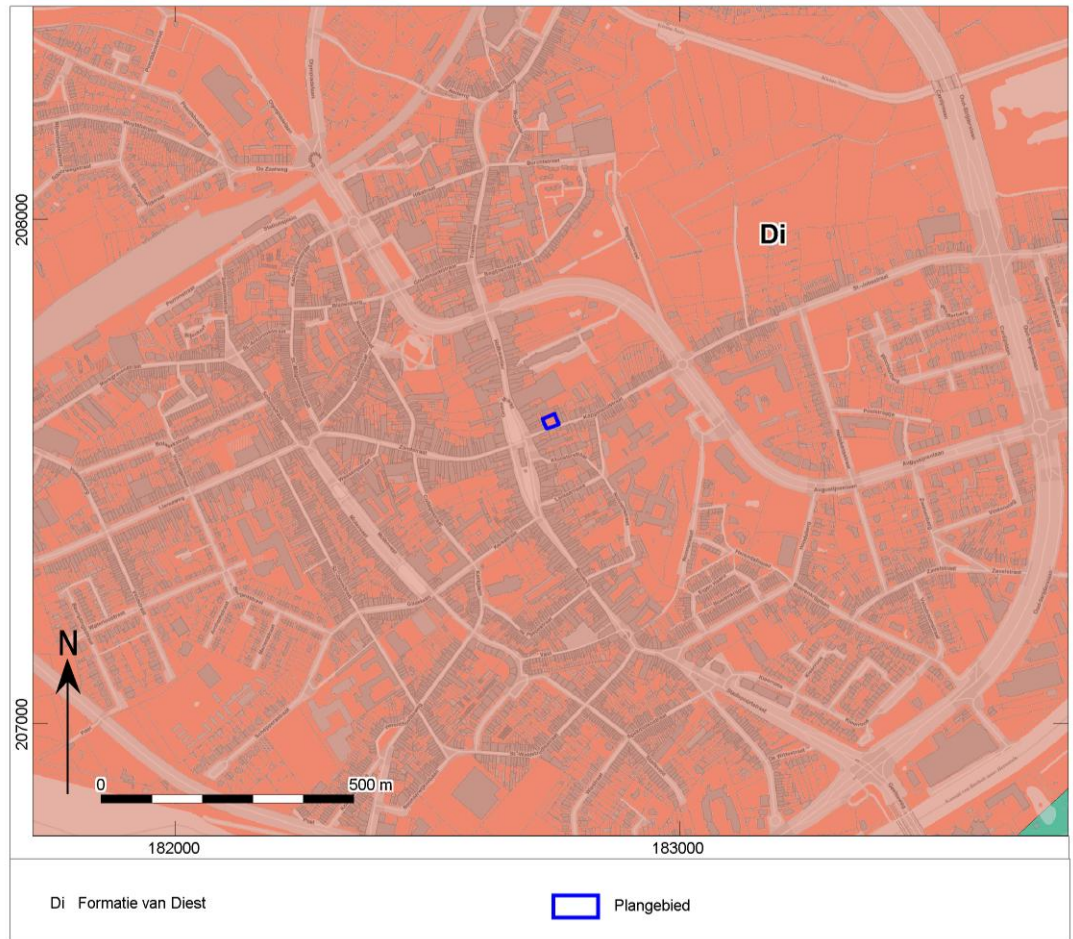
Afb. 9. Het plangebied en omgeving op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m. (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)

Afb. 10. Het plangebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m. (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)

Fysisch-geografische gegevens

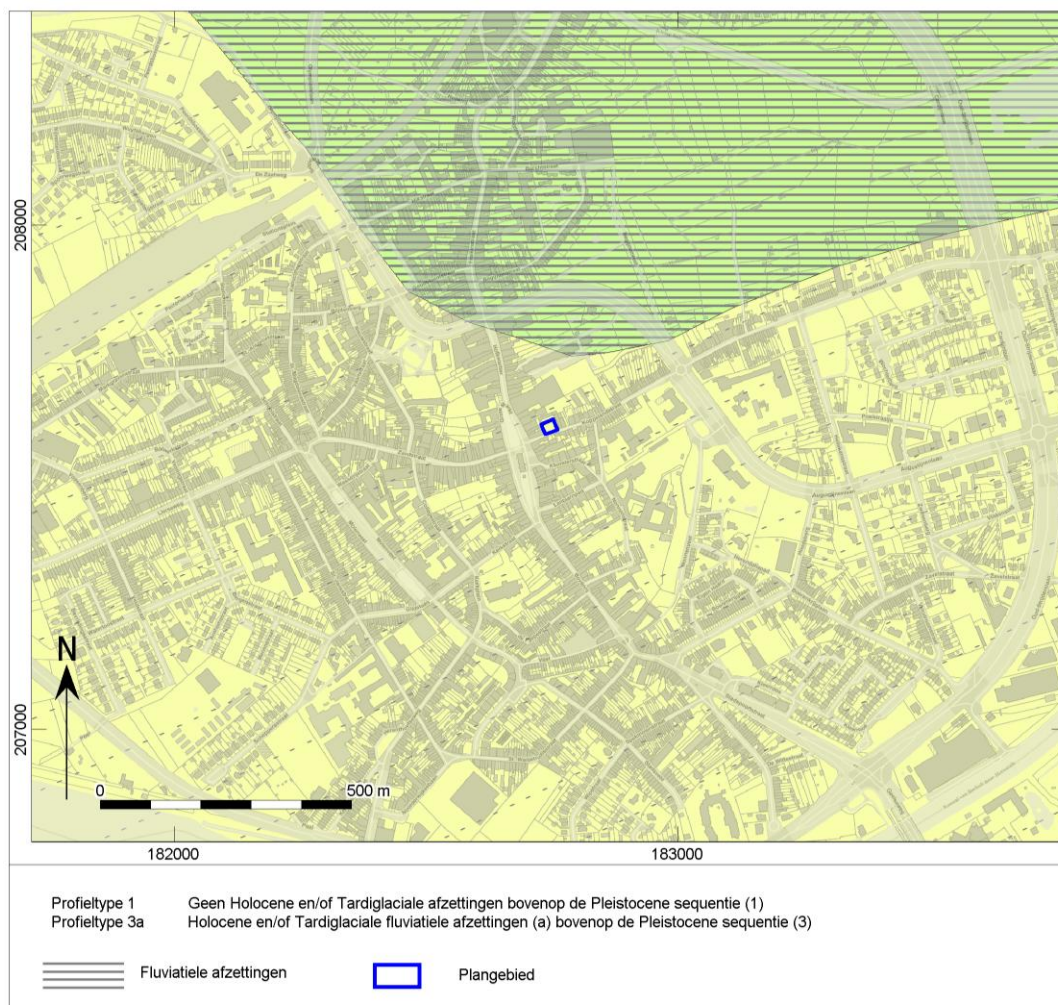
Binnen het plangebied worden de tertiaire afzettingen van de formatie van Diest gekarteerd. Deze afzettingen kunnen gekarakteriseerd worden als groene en bruine, glauconietrijke, eerder grove zanden met kleirijke en glimmerrijke zones, ijzerzandsteenbanken en plaatselijk een basisgrind van zwarte afgeplatte silexkeien. De afzettingen dateren uit het Boven-Mioceen.³

Afb. 11. Het plangebied op de Tertiair geologische kaart 1:50.000. (Bron: Databank Ondergrond Vlaanderen)

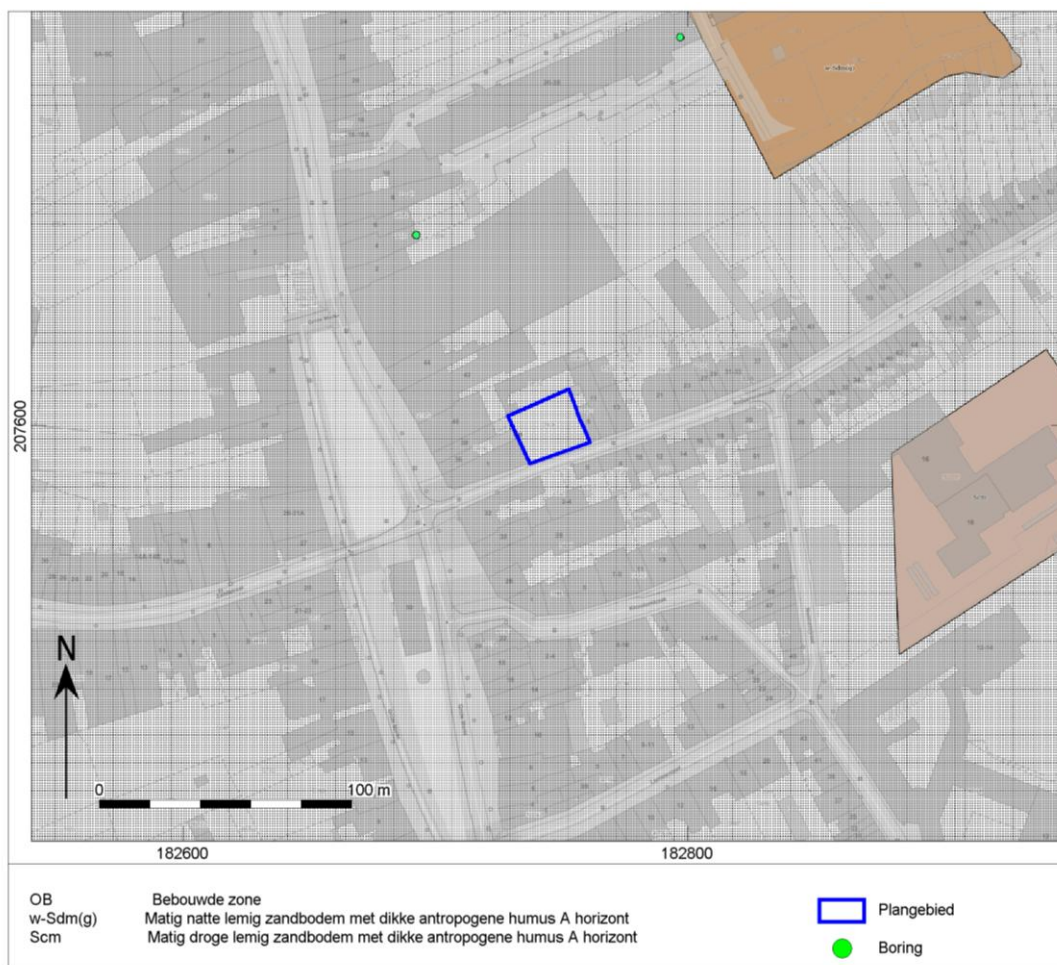
³ Schiltz, M., N. Vandenberghe en F. Gullentops, 1993.

Op de Tertiaire formatie wordt de Formatie van Wildert verwacht aan te treffen. Deze Formatie, daterend uit het Pleni-Weichsel, bestaat uit geel en geelgrijs vrij goed gesorteerd zwaklemig kwartshoudend zand. Sporadisch is het grindhoudend wat waarschijnlijk afkomstig is van cryoturbatie van onderliggende grindrijke afzettingen. Soms is er aan de basis een keienlaag en soms is er een lichte bijmenging van glauconiet. Regelmatig bezit deze formatie ook een zwakker gelaagdheid die zich manifesteert door een minieme korrelgrootte-variatie op cm-schaal. De typische gele kleur verandert naar een grijze kleur onder de watertafel. De dikte varieert van 1 tot 4m.

Afb. 12. Het plangebied op de Quartair geologische kaart 1:200.000. (Bron: Databank Ondergrond Vlaanderen)

De bodemkaart toont een OB-bodemtype binnen het plangebied. Dit duidt aan dat het plangebied een bebouwde zone is waar door antropogene ingrijpen het oorspronkelijk bodemprofiel gewijzigd of verstoord is geraakt. Op basis van de omliggende bodemtypes kan gesteld worden dat er binnen het plangebied ook een lemige zandbodem verwacht kan worden.

Afb. 13. Het plangebied op de Digitale bodemkaart van het Vlaams Gewest. (Bron: Vlaamse overheid, Departement Omgeving, Vlaams Planbureau voor Omgeving/ Databank Ondergrond Vlaanderen)

1.2.2 Historische beschrijving

Historische situatie

Het plangebied is gelegen in het centrum van Herentals. Herentals kan verwijzen naar “Hernehals”. ‘Herne’ zou hierin haagbeuk betekenen wat een symboliek is dat terug kan gevonden worden op de oude stadszegels en het stadswapen. ‘Hals’ zou dan weer verwijzen naar een heuveltje.

Er is geen kennis over de pre-stedelijke occupatiegeschiedenis. Herentals ontstond uit twee zelfstandige kernen, de landbouwvestiging rond de Sint-Waltrudiskerk als een allodium (villa) van het kapittel van de reguliere kanunnikessen van Bergen en een noordelijk gelegen handelsnederzetting in de loop van de 12de eeuw ontstaan aan de Nete. De twee kernen verklaren dan ook de langgerekte peervorm van de latere stad.

Herentals werd voor het eerst vermeld in een pauselijke bulle daterend uit 1147-1150. Hertog Hendrik I, ‘de stedenstichter’, steunde de kooplui bij conflicten tussen de traditionele domaniale maatschappij en de handelsnederzetting omwille van eigen economische, strategische en politiek belangen. In 1209 stichtte hij de stad en vrijheid Herentals op het Bergense goed waarvan hij een deel van de rechten en inkomsten verwierf. Zo was Herentals ook van strategisch en economisch belang. Het lag namelijk centraal in het hertogdom Brabant aan de kruising van de Kleine Nete met de handelsroutes van Brugge over Antwerpen, Mechelen en Maastricht naar Keulen enerzijds en van Leuven naar Friesland anderzijds. In eerste instantie ontwikkelde de stad zich voornamelijk in het noordelijke gedeelte zoals de oprichting van het Elisabethgasthuis (voor 1253). In deze eeuw ontwikkelde Herentals zich dankzij de lakennijverheid tot een belangrijke economische speler.

In 1303 verkreeg de stad een stadskeure die de administratieve, wetgeving en rechtspraak regelde. In 1356 werd de stad uitgeroepen tot hoofdstad van het markgraafschap. Van 1356 tot 1406 behoorde Antwerpen bij het graafschap Vlaanderen en was Herentals de hoofdplaats van het markgraafschap Antwerpen. In 1372 vervingen Lier en Herentals Antwerpen in de Raad van Kortenberg. In het eerste decennia van de 14de eeuw werd de Latijnse school opgericht. Dit zorgde voor een belangrijke impuls op cultureel vlak. Zo werd er in de 15de eeuw twee nieuwe kloosterstichtingen opgericht. Tijdens deze periode werd ook de gotische Waltrudiskerk en de lakenhal/stadhuys gebouwd.

De oprichting van de stad in 1209 hield ook het recht tot stadsomwalling in. Het is niet bekend wanneer deze versterking tot stand is gekomen. Dit gebeurde op zijn laatste in de 14de eeuw, want de Bovenpoort en Zandpoort worden voor het eerst vermeld in respectievelijk 1361 en 1402. De versterking bestond grotendeels uit aarden wallen met een gracht aan de voet ervan. Ze werden beplant om versterving tegen te gaan. De walgracht werd ten dele gevoed door de Nete.

Het tracé van de omwalling, een unicum voor de Kempen, is terug te vinden in het huidige stratenplan; de meest duidelijke resten zijn de Begijnenvest, de Nonnenvest, het tracé Vest-Molenvest en de twee stadspoorten. Deze aarden omwalling is in de 19de eeuw afgegraven. De Begijnenvest en de Nonnenvest vormen samen de laatste restanten van de middeleeuwse, volledig beplante, aarden stadsomwalling. Het is één van de weinig resterende voorbeelden van een dergelijk verdedigingsstelsel.

In de 16de eeuw was Herentals nog steeds in bloei. Tijdens deze periode werden vele monumenten opgericht of verbouwd. Van 1576 tot 1584 bezetten Staatse troepen de stad die in de volgende eeuwen als garnizoenstad meermaals te lijden had onder de bezettingen en inkwartieringen waarbij haar rol als economische centrum verloren ging. In de 17de eeuw was de economische rol van Herentals uitgespeeld. Dit was het gevolg van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) waardoor de stad veel geleden had. Herentals was enkel nog een lokaal marktcentrum en kende eveneens een terugval van bevolking. Tijdens deze periode deed de orde van de Augustijnen zijn intrede. In de Franse revolutie werd deze dan weer ontbonden. De stadsomwalling van Herentals werd verkleind tot achter de Nete. Dit was het gevolg van militair-strategische doelstellingen. Ook de stadspoorten werden aangepast onder militaire invloed tot een systeem van vooruitspringende vijfhoekige bastions en schansen in aarde. Dit had als gevolg dat het begijnhof en een artisanale zone buiten de muren lag. In 1578 werd dit begijnhof dan ook gesloopt. Tijdens de Spaanse bezetting kreeg de plaats de functie van Spaans Fort omwille van de strategische ligging.

Ondanks de demografische en economische achteruitgang bleef de stad door haar gunstige centrale ligging een regionaal centrum met een bescheiden nijverheid. Herentals was en is de administratieve, juridische, kerkelijke en culturele "hoofdstad" voor vele Kempische dorpen en gemeenten.

De stad werd een knooppunt van nieuwe steen-, spoor- en waterwegen tijdens de 19de en 20ste eeuw zoals de wegen naar Lier (1837-1838) en de treinverbinding tussen Antwerpen, Lier, Herentals en Turnhout (1854-1856). Ook werden er in de 20ste eeuw nieuwe parochies opgericht onder invloed van de demografische evolutie.⁴

Bouwhistorische schets

Het plangebied is gelegen binnen de stadskern van Herentals. Er zijn zeer veel bouwhistorische relictten aanwezig in de direct omgeving van het plangebied. De twee dichtstbijzijnde zullen hier besproken worden namelijk het burgerhuis (Grote Markt 32) en de Lakenhalle en het Belfort van Herentals.

Het burgerhuis is een aangepast dubbelhuis van zeven en vijf traveeën en twee bouwlagen onder afgewolfd zadeldaken en aansluitend lager aanbouwsel van vijf traveeën, oudere kern. Het bevat verder nog verankerde, gecementeerde lijstgevels deels met schijnvoegen en met doorlopende arduinen lekdrempels op de bovenverdieping. Het huis bevat nog rechthoekige vensters in bandomlijsting, voorzien van rolluikkasten. De rechthoekig deur bevat een hardstenen entablementomlijsting. Het gebouw heeft verder ook nog een aanbouwsel met korfboogvormige muuropeningen in omlijsting van gesinterde baksteen. Er is eveneens een poort met sluitsteen waarop kroon en jaartal 1511 staan.⁵

Ten westen van het plangebied is de lakenhal en belfort gelegen. De lakenhal is begin de 15de eeuw opgericht door de lakenmakers en wolververs. Voor 1430 was het *gulde huys*, *meethuys* en *loterhuys* genaamd maar sinds 1430 kreeg het de naam stadhuis. In 1512 werd het volledig verwoest door een brand. Het werd terug herbouwd in 1534 samen met het belfort. Het werd gerestaureerd in de jaren 1880. Het werd verder nog gerestaureerd in 1996-1997. Het gebouw is een gotische lakenhal op een rechthoekige plattegrond dat opgetrokken is uit zandsteen met aan noordzijde belfort van bak- en zandsteen onder een uivormige spits en aan de zuidzijde arkeltorentjes onder leien spits. Het gebouw bevat verder een leien zadeldak. Er kunnen eveneens verankerde lijst- en trapgevels van elf en twee traveeën en één bouwlaag met verhoogde begane grond, tandfriezen teruggevonden worden. Het gebouw bevat verder nog kruiskozijnen. De westgevel heeft korfboogdeuren onder spitsboogveld met een Heilig Hartbeeld. De eerste travee is achteruitwijkend met getoogde poort onder gebogen waterlijst en gotische nis op saterkopconsole. De noordzijde heeft spitsboogvenster en een polygonaal belfort dat gemarkeerd is door lisenen, kordons, rondboogfriezen, speklagen en bolkozijnen.⁶

⁴ <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/14413>

⁵ <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/47062>

⁶ <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/47054>

Historische kaarten

Uit de laatste eeuwen zijn voor grote delen van Vlaanderen kaartverzamelingen beschikbaar die in meer of mindere mate van detail een beeld geven van de historische ontwikkelingen in en rond het plangebied. Veel van deze verzamelingen zijn digitaal ontsloten en vormen als zodanig een archief van het Vlaamse landschap uit een periode waarin dit het meest aan menselijke invloeden onderhevig raakt. De oudste van deze kaarten dateert uit het midden van de 16^e eeuw, de jongste betreffen satellietbeelden uit de laatste jaren. Aan de hand van deze kaarten zullen we hier de ontwikkeling van (de omgeving van) het plangebied schetsen in de Nieuwe en Nieuwste tijd.

16de eeuw

De Jakob van Deventer kaart uit 1558⁷ toont dat het plangebied op dat moment al bebouwd is. Op basis van deze kaart kunnen geen exacte details over de bebouwing gegeven worden. Wel laat de kaart duidelijk dichte bebouwing zien langs weerszijde van het eerste deel van de Koppelandstraat (vanaf de markt). Het plangebied is gelegen binnen de stadskern van Herentals. Iets ten westen van het plangebied is de lakenhal te situeren op de Grote Markt. Iets ten oosten is een beek gelegen. Weer verderop is een stadspoort en de stadsgracht te zien.

Afb. 14. Het plangebied op de Jakob van Deventer kaart (bron: Cartesius).

⁷ <http://www.cartesius.be>, geraadpleegd op 22-06-2020.

Afb. 15. Herentals op de Jakob van Deventer kaart (bron: Cartesius).

18de eeuw

Ferraris kaarten (*Cartes de Ferraris*) worden gedateerd in de tweede helft van de 18^e eeuw (opgesteld tussen 1771 en 1778).⁸ Deze kaart toont dat het plangebied voor de helft bebouwd is. De bebouwing staat aan de zuidelijk gelegen straat en bestaat uit een langgerekt rechthoekig gebouw met een aanbouw ten noorden. Het noordelijke gedeelte is onbebouwd en naar alle waarschijnlijkheid in gebruik als tuinzone. Zowel ten oosten als westen is een open zone te zien. De zones aan de straat zijn voor het grootste gedeelte bebouwd met een aaneenschakeling van gebouwen. Verder weg van de straat zijn tuinen en akkerlanden zichtbaar. Ten westen van het plangebied is de lakenhal zichtbaar.

Afb. 16. Het plangebied op de Ferraris kaart (bron: Agentschap Informatie Vlaanderen/Koninklijke Bibliotheek van België).

⁸ <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/2d7382ea-d25c-4fe5-9196-b7ebf2dbe352>, geraadpleegd op 22-06-2020.

De kaart uit 1786⁹ van Petrus Heylen toont een gelijkaardige situatie als de Ferrariskaart. Het plangebied is voor het grootste gedeelte bebouwd. Het noordelijke gedeelte is onbebouwd. Op deze kaart lijkt het alsof de gebouwen aan elkaar vast gerealiseerd zijn. Dit is mogelijk een onnauwkeurigheid aangezien dit niet zichtbaar is op vroegere kaarten. Verder is in de omgeving niet de gehele straatzone bebouwd. Naar het oosten toe neemt de dichtheid in de bebouwing af.

Afb. 17. Het plangebied op de kaart van Petrus Heylen 1786 (bron: cartesius).

⁹ <http://www.cartesius.be>, geraadpleegd op 22-06-2020.

19e eeuw

Het primitief kadaster uit 1834¹⁰ toont dat het plangebied gedeeltelijk bebouwd is. Het plangebied omvat twee percelen, waarvan het oostelijke smal en langgerekt is. Het westelijke perceel is breder en rechthoekig. Beide percelen zijn bebouwd. De bebouwing bestaat uit twee gebouwen, één groot rechthoekig gebouw op het westelijke perceel en één klein vierkant gebouw op het oostelijke. Het kleine gebouw meet bij benadering (afgeleid van de kaart) 9 bij 5 m. Het grotere, westelijke gebouw zal bij benadering een omvang hebben gehad van 12 á 13 m bij 5,5 á 6m. Uiteraard betreft dit schattingen op basis van historische kaarten, en kunnen de afmetingen in de praktijk hiervan afwijken. Tussen de gebouwen lijken smalle steegjes aanwezig te zijn. Het overige gedeelte van het plangebied is onbebouwd en in gebruik als tuinzone. Ten zuiden van het plangebied is de Koppelandstraat zichtbaar. De percelen rondom het plangebied kennen eveneens allemaal bebouwing.

Afb. 18. Het plangebied op het primitief kadaster (bron: Cartesius).

¹⁰ <http://www.cartesius.be>, geraadpleegd op 22-06-2020.

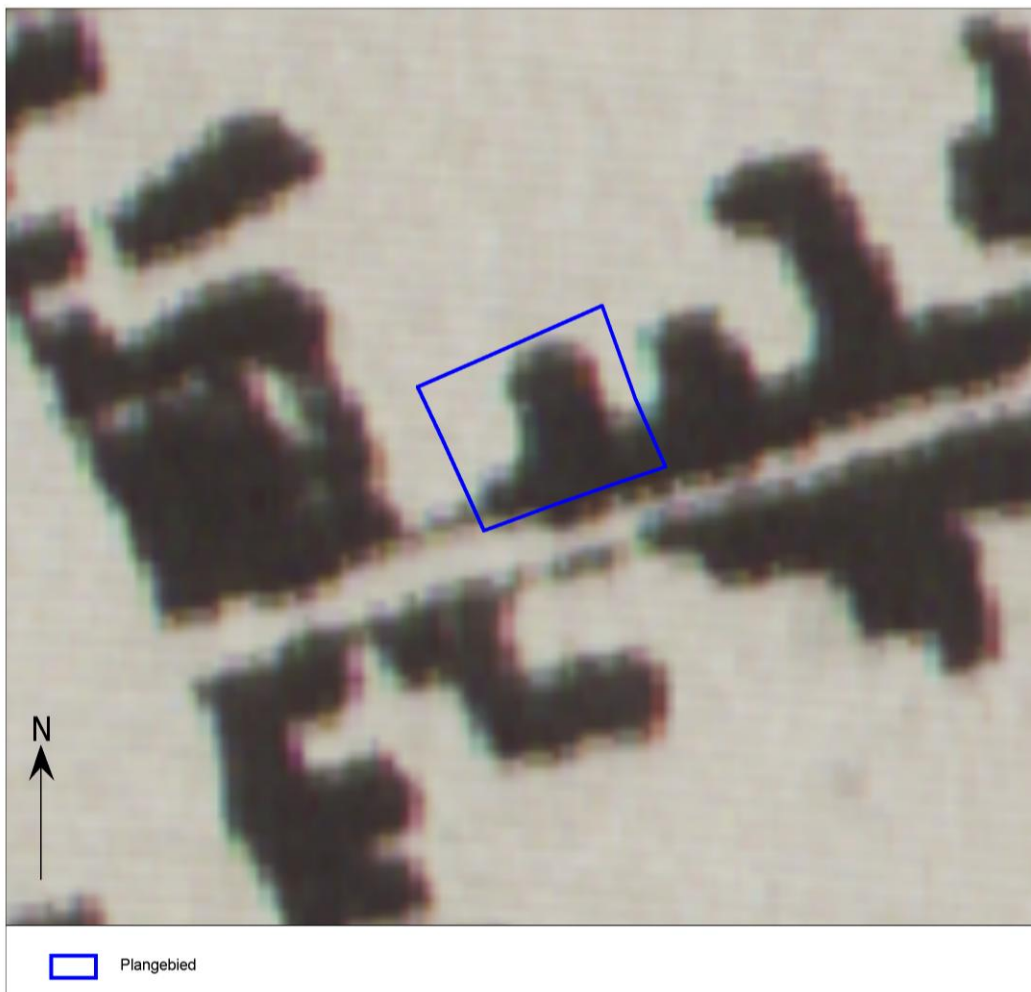
Atlas der Buurtwegen kan gedateerd worden rond 1840.¹¹ Hier is dezelfde percelering en bebouwing zichtbaar als bovenstaande Primitief Kadaster. Het zuidelijke gedeelte is bebouwd en het noordelijke gedeelte is in gebruik als tuinzone. Ten westen van het grotere gebouw op het westelijke perceel is, evenals op het primitief kadaster een steeg naar het achterterrein te zien. Op het oostelijke perceel is geen steeg zichtbaar.

Afb. 19. Het plangebied op de Atlas der Buurtwegen (bron: Agentschap Informatie Vlaanderen Provincie Antwerpen).

¹¹ <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/8264f16f-45d2-4eae-bc77-f003c7830b20>, geraadpleegd op 22-06-2020.

Vandermaelen kaarten dateren uit 1846 en 1854 en zijn gemaakt op schaal 1: 20.000.¹² De bebouwing is niet duidelijk op deze kaart. Hier lijkt het er op dat de bebouwing een achterbouw hebben verkregen. De bebouwing bestaat dus niet alleen maar uit gebouwen aan de straatzone maar ook een achterbouw op de achterliggende tuinzone. In de omgeving is eveneens veel bebouwing zichtbaar.

Afb. 20. Het plangebied op de Vandermaelen kaart (bron: Agentschap Informatie Vlaanderen/Koninklijke Bibliotheek van België).

¹² <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/93795cd6-66d3-4310-83b2-5443adfee403>, geraadpleegd op 22-06-2020.

Topografische Kaart van België (1:20.000).¹³

Op de kaart uit 1873 en is te zien dat het plangebied bebouwd is aan de straatzone. Op het achtererf staat een kleiner bijgebouw. Het overige gedeelte is ingericht als bebouwde zone. De hoofdstraten van Herentals kennen allemaal veel bebouwing. De percelen verder weg van deze straten zijn onbebouwd en ingericht als woonzone. Ten noordoosten van het plangebied is een waterweg zichtbaar.

Afb. 21. Het plangebied op de Topografische Kaart van België 1:20.000 uit 1873 (bron: Nationaal Geografisch Instituut via www.cartesius.be).

¹³ <http://cartesius.be/geoportal/catalog/search/resource/details.page?uuid=%7B07DF5417-81B0-4ADB-94D3-F5CC01AEFCBE%7D>, geraadpleegd op 22-06-2020.

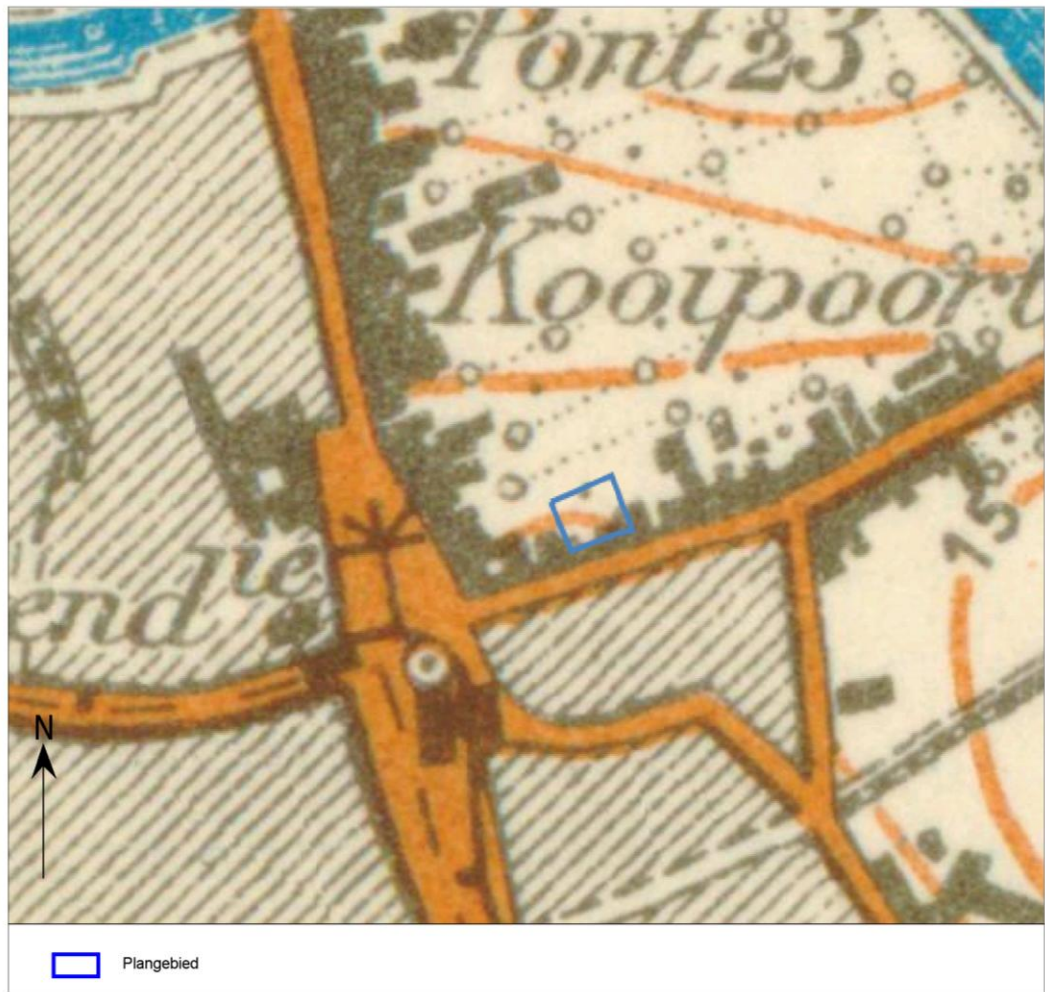
20ste eeuw

Op de Topografische Kaart van België (1:20.000) uit 1904 is er weinig verschil te zien dat ten opzichte van de situatie in 1873. De omgeving daarentegen kent een verdere ontwikkeling. Vooral het zuidelijke gedeelte is dichter bebouwd.

Afb. 22. Het plangebied op de Topografische Kaart van België 1:20.000 uit 1904 (bron: Nationaal Geografisch Instituut via www.cartesius.be).

De topografische kaart van 1939 toont eveneens bebouwing binnen het plangebied. De bebouwing lijkt hier beperkter te zijn. Zo is in het noordelijke gedeelte van het plangebied geen bebouwing meer zichtbaar. Dit kan een onnauwkeurigheid zijn van de topografische kaart.

Afb. 23. Het plangebied op de Topografische Kaart van België 1:20.000 uit 1939 (bron: Nationaal Geografisch Instituut via www.cartesius.be).

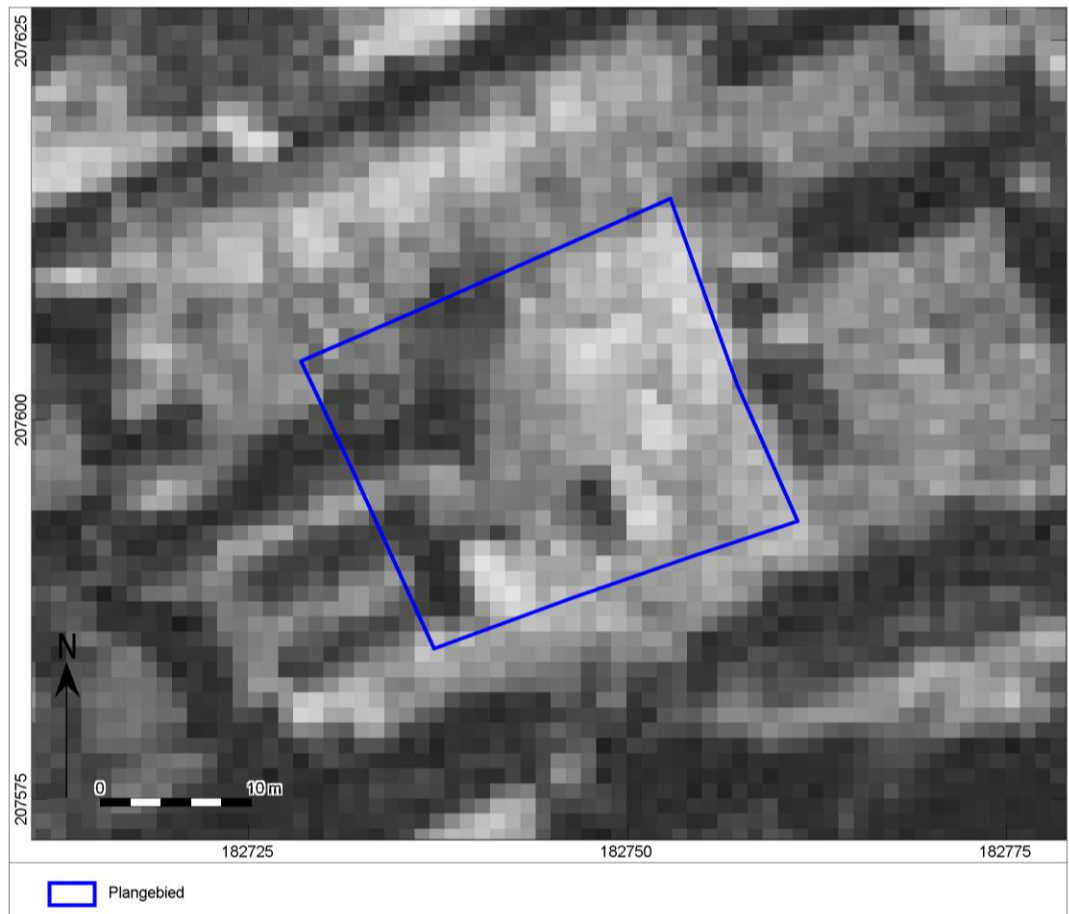
De topografische kaart van 1981 toont een nieuw verschil in bebouwing. Ook hier kan het onnauwkeurigheid zijn door een lage detaillering van de kaart. De bebouwing bestaat enkel uit een lintbebouwing aan de straatzijde en in het noordelijke gedeelte een aanbouw van de gebouwen aan de linkerzijde. De omgeving kent nog verdere ontwikkeling.

Afb. 24. Het plangebied op de Topografische Kaart van België 1:20.000 uit 1981 (bron: Nationaal Geografisch Instituut via www.cartesius.be).

Luchtfoto's 20ste en 21^e eeuw

De luchtfoto uit 1971 is weinig gedetailleerd. Het is niet duidelijk zichtbaar of er bebouwing gelegen is binnen het plangebied en hoe deze er uit ziet. Het lijkt dat er in het zuidelijke gedeelte van het plangebied kleinere gebouwen staan. Het noordelijke gedeelte is eerder onbebouwd.

Afb. 25. Het plangebied op een luchtfoto uit 1971 (Luchtfoto Vlaanderen, zomer 1971 - zwart-wit: bron: Agentschap Informatie Vlaanderen).

De luchtfoto uit 1988 toont dat het plangebied onbebouwd is. Rondom het plangebied is bebouwing zichtbaar. In het zuiden is het plangebied gelegen aan de Koppelandstraat. Ook deze kaart heeft een slechtere resolutie waardoor het niet duidelijk is.

Afb. 26. Het plangebied op een luchtfoto uit 1988 (Luchtfoto Vlaanderen, zomer 1979-1990 – kleur: bron: Agentschap Informatie Vlaanderen).

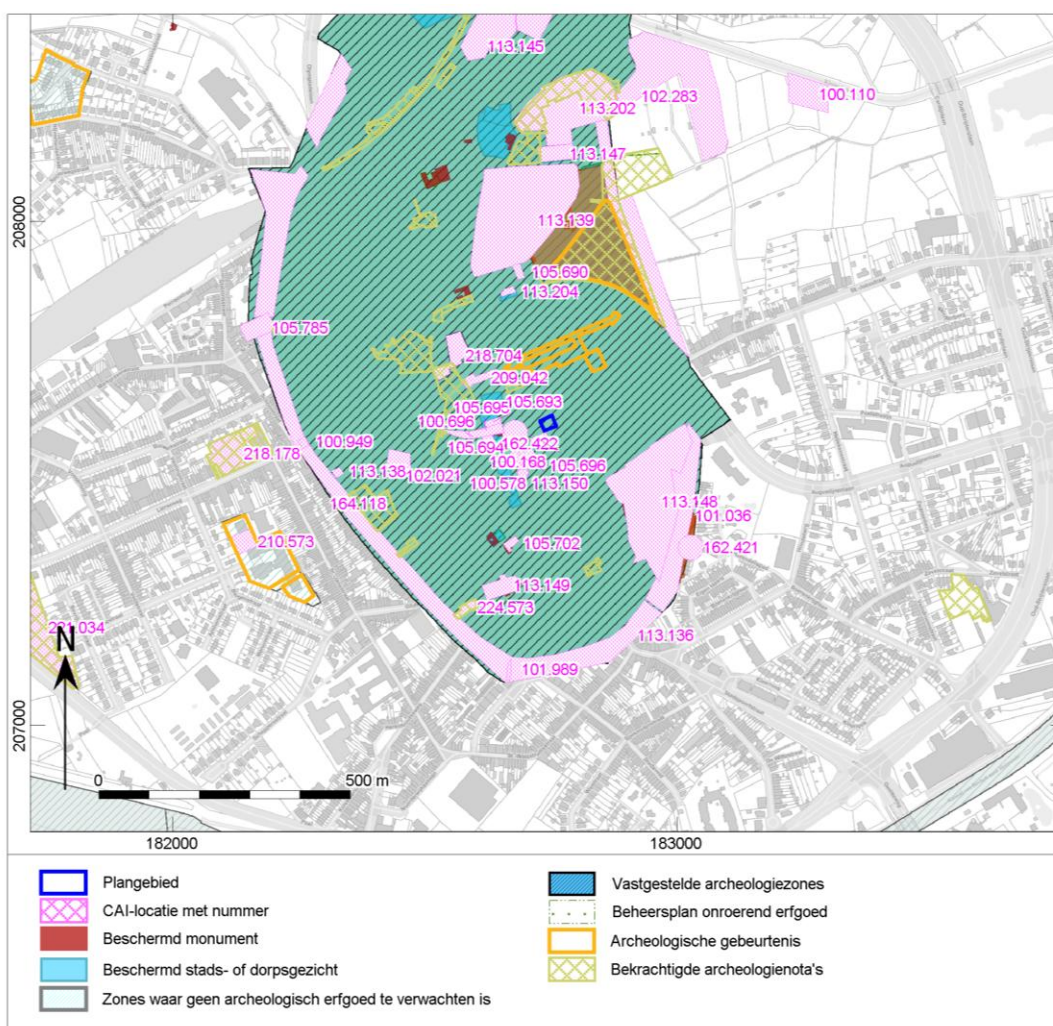
De luchtfoto van 2013-2015 toont de huidige situatie. Het plangebied is onbebouwd maar bestraat en in gebruik als parking. De parkeerzone is afgesloten door een poort. In het oosten van het plangebied is een doorgang naar de achterliggende garages voorzien.

Afb. 27. Het plangebied op een luchtfoto uit 2015 (Luchtfoto Vlaanderen, winter 2013-2015 – kleur: bron: Agentschap Informatie Vlaanderen).

1.2.3 Archeologisch kader

Voor het onderzoeksgebied zijn in de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) van Onroerend Erfgoed de volgende archeologische waarden en ondergrondse bouwhistorische waarden vastgesteld (Afb. 28):

Afb. 28. Uitsnede uit de Centraal Archeologische Inventaris van het onderzoeksgebied.

CAI nummer	afstand t.o.v. plangebied	datering	omschrijving
100110	Circa 800m	Mesolithicum	Lithisch materiaal – duidelijk gecentraliseerde concentratie artefacten (32 artefacten)
100168	Circa 90m	Karolingische periode	Aardewerk – urne met indrukken op de voet 'groot'
100578	Circa 100m	17 ^{de} eeuw	Waterput
100696	Circa 90m	Late Middeleeuwen	IJzerzandstenen funderingen, tonput, oven en andere grondsporen
100949	Circa 470m	Late Middeleeuwen	Stadspoort – restanten van muren van de poort
101036	Circa 300m	Middeleeuwen	Wal – aarden wal die restant zou zijn van de Middeleeuwse stadsomwalling en aansluit op de Bovenpoort
101989	Circa 460m	Volle Middeleeuwen	Paalsporen, kuilen en enkele scherven
102021	Circa 280m	Middeleeuwen	Gracht – mogelijk ook restant van de stadsgracht
102283	Circa	17 ^{de} eeuw	Muntschat – muntvondst van 86 stuks
			Tweede vondst waardoor in totaal 247 munten
		Onbepaald	Veenwinning – oude meander of veenput langs Nete

	630m	Volle Middeleeuwen	Metaal – bronzen pot Aardewerk – reeks grijs aardewerk
105690	Circa 290m	17 ^{de} eeuw	Dubbelhuis
105693	Circa 80m	Late Middeleeuwen	Huis
105694	Circa 90m	16 ^{de} eeuw	Brouwerij
105695	Circa 110m	Late Middeleeuwen	Brouwerij
105696	Circa 10m	16 ^{de} eeuw	Huis
105702	Circa 230m	18 ^{de} eeuw	Pastorij
105785	Circa 580m	16 ^{de} eeuw	Sluis
113136	Circa 430m	Late Middeleeuwen	Stadspoort
113138	Circa 410m	16 ^{de} eeuw	Houten schors- of walmolen
113139	Circa 300m	Late Middeleeuwen	Begijnhof en kerk
113145	Circa 730m	Late Middeleeuwen	Gasthuis – momenteel nog 17 ^{de} eeuwse poortgebouw, kapel, klooster en schuur
113147	Circa 520m	17 ^{de} eeuw	Pastorij
113148	Circa 160m	Late Middeleeuwen	Klooster – besloten hof
113149	Circa 300m	Late Middeleeuwen	Kerk
113150	Circa 80m	16 ^{de} eeuw	Lakenhal en belfort
		Late Middeleeuwen	Lakenhal
		Volle Middeleeuwen	Paalkuilen van marktkraampjes
113202	Circa 590m	Late Middeleeuwen	Klooster
113204	Circa 260m	17 ^{de} eeuw	Klooster van de Augustijnen en infirmerie
162421	Circa 360m	Late Middeleeuwen	Munten – penning sterling
162422	Circa 120m	Late Middeleeuwen	Munten – 3 Tourse deniers en een sterling, een loodtinnen penning
		Middeleeuwen	Aardewerk
			Metaal – riemring met gesp
164118	Circa 410m	Late Middeleeuwen	Gracht Stadsomwalling
209042	Circa 130m	Volle Middeleeuwen	9 verspreide sporen afgedekt door een zwarte laag Maaslands wit aardewerk
210573	Circa 620m	Volle Middeleeuwen	Palenkoppel wat wijst op bewoning
218178	Circa 590m	Nieuwe Tijd	Geen sporen enkel van recente aard
218704	Circa 200m	Late Middeleeuwen	Sporen afgedekt door een zwarte laag (ophogingslaag) waarin Middeleeuws en Post-Middeleeuws materiaal werd aangetroffen.
224573	Circa 380m	Onbepaald	Plaggendek aanwezig – verstoord plangebied

Tabel 3. Overzicht van meldingen uit de CAI.

CAI-meldingen

In de omgeving van het onderzoeksgebied zijn op basis van de CAI meerdere archeologische meldingen bekend. De meeste meldingen zijn gelegen binnen de archeologische zone van Herentals en dateren vanaf de Middeleeuwen tot de Nieuwste Tijd. Het grootste gedeelte van de meldingen beschrijven bouwkundige relicten zoals de Lakenhal en het Belfort.

Opvallend genoeg komt uit de meldingen naar voren dat op verschillende plaatsen waar archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden (CAI 209042, 218704, 224573), een zwarte laag aanwezig was waaronder archeologische resten en nederzettingssporen onder bewaard zijn gebleven.

De meldingen in een straal van 150m rondom het plangebied zullen hier in detail worden besproken.

CAI 105696, gelegen ten zuidwesten van het plangebied, meldt een alleenstaand huis daterend uit de 16de eeuw. In de gevel is een gevelsteen terug te vinden waarop de datum 1511 staat. Het huis zelf is een aangepast dubbelhuis met een aanbouwsel met oude kern.

Ten westen van het plangebied is een metaaldetectie uitgevoerd (CAI162422). Hierbij kwamen verschillende munten, aardewerk en riemring met gesp naar boven. De voorwerpen kunnen gedateerd worden in de Middeleeuwen. Ditzelfde geldt voor melding 100168. Hier werd op dezelfde plaats een urne met indrukken op de voet daterend uit de Karolingische periode teruggevonden. Beide vondsten werden gevonden nabij de Lakenhal en Belfort. Deze gebouwen kunnen gedateerd worden in de 16de eeuw (113150). Deze plaats toont eveneens paalkuilen van marktkraampjes daterend uit de 12de -14de eeuw. Op een gelijkaardige plaats staat melding 100578. Hier is een waterput gevonden uit de 17de eeuw tijdens renovatiewerken.

Ten westen van de Grote Markt kunnen de meldingen 105693, 105694 en 105695 teruggevonden worden. Alle drie beschrijven ze bouwhistorisch erfgoed in de vorm van brouwerijen en een huis. Het huis (CAI 105693) kan gedateerd worden in de Late Middeleeuwen. Het huis is zelf gekend vanaf 1489 maar het uitzicht is voornamelijk 18de eeuw. CAI 105695 beschrijft de voormalige stadsbrouwerij die dateert uit de Late Middeleeuwen. De oudste vermelding was in 1465 De Wildeman. In 1688 werd het 'Het Schaliken' genoemd. Dit werd aangepast tussen 1780 en 1781 wanneer de houten gevel vervangen werd door een stenen constructie. Vanaf het eind van de 18de eeuw tot de 20ste eeuw kende het gebouw verschillende functies en vele aanpassingen. Tegenwoordig is het gebouw een woonhuis in classicistische stijl. De laatste melding van de drie beschrijft de Brouwerij daterend uit de 16de eeuw (1515). Het had de naam 'De Salm'.

Ten noordwesten van het plangebied is in 2015 een archeologisch onderzoek (mechanische prospectie) uitgevoerd (CAI209042). Hier kwamen 9 verspreide sporen die afgedekt werden door een zwarte laag naar boven. De laag werd gedateerd in de Volle Middeleeuwen op basis van het aardewerk (Maaslands wit aardewerk). De conservering van het middeleeuwse niveau bleek goed te zijn vanwege een afdekkende puinlaag uit de 19^e / 20^e eeuw.

Ten zuiden van het plangebied kan melding 113148 teruggevonden worden. Deze melding beschrijft het Klooster besloten hof. Dit werd gesticht in 1410. Tot 1797 werd het bewoond door de Premonstrantenser zusters. Het erf werd uitgebreid in 1439 en in 1450 werden de bouwwerken gestart voor de refter, pand en kloostermuren. De oorspronkelijke kapel werd verbouwd tussen 1498 en 1510 tot kloosterkerk. In 1855 werd deze dan gedeeltelijk gesloopt maar in 1855 terug heropgebouwd.

Archeologische onderzoeken

Ten noorden van het plangebied is in 2015 archeologisch onderzoek (bureauonderzoek en booronderzoek) uitgevoerd. In één van de boringen kon nog een volledig bewaard podzolprofiel gedocumenteerd worden. In de andere boringen werd duidelijk dat de oorspronkelijke bodem opgenomen was in het hoger liggend

akkerdek. Naar alle waarschijnlijkheid werden de gronden grotendeels genivelleerd door Middeleeuwse en Post-Middeleeuwse tuinbouw. Op deze manier kan gesteld worden dat de oorspronkelijke bodem grotendeels verdwenen is en de kans op het aantreffen van oudere sporen is dan ook gering. Dit geldt niet voor archeologische resten daterend vanaf de Late Middeleeuwen. Op basis van de boringen kan verder gesteld worden dat de diepte van het archeologisch niveau varieert van 50 tot 70cm –mv. Omwille van de verwachting werd een archeologische begeleiding geadviseerd.¹⁴

Verder ten noorden is nog een bureauonderzoek en booronderzoek uitgevoerd in 2015.¹⁵ De boringen binnen het plangebied hebben aangetoond dat er een plaggenbodem aanwezig is. De dikte van deze is circa 60 tot 80cm. Het onderzoek wees uit dat binnen het plangebied een uitloper van een vlak, lager gelegen deel rond de stad Herentals gelegen is. Dit deel kwam geïsoleerd te liggen na de oprichting van de Begijnvest. Op basis van het booronderzoek konden niet alle vragen beantwoord worden. Zo is het nog niet duidelijk wat de oude, historische contouren zijn van de aanwezig gracht. Om de vragen te beantwoorden wordt geadviseerd om een dwarse proefsleuf aan te leggen om zo de vullingsgeschiedenis te bepalen van de Maasloop.

(Archeologie)nota's

Er zijn verschillende archeologienota's opgemaakt binnen de archeologische zone van Herentals. Omdat het er zoveel zijn zullen enkel de vijf dichtst bij gelegen beschreven.

Ten westen van het plangebied is een archeologienota in Herentals Schaliken opgemaakt (ID 1086). Er werd een potentieel voor archeologische resten gezien omwille van de ligging nabij de historische stadskern van Herentals. Het plangebied zelf is steeds binnengebied geweest en werd in het begin van de 20ste eeuw ingericht als tuin. Op basis van naastliggend archeologisch onderzoek kan vastgesteld worden dat het archeologisch niveau zich op enige diepte (1,80m –mv) bevindt. Hierdoor kan een buffer gegarandeerd worden tussen de geplande werkzaamheden en het archeologisch niveau. Het plangebied werd dan ook vrijgegeven voor verder onderzoek.¹⁶

Ten noorden van het plangebied is een archeologienota opgesteld. Het plangebied is gelegen op Hofkwartier 18 (ID 13195). Er werd een hoge verwachting voor archeologische resten vanaf het Laat-Pleistoceen. Er waren echter onvoldoende gegevens voor de afwezigheid en/of gaafheid en conservering te bepalen. Hierdoor werd vervolgonderzoek geadviseerd voor een deel van het plangebied. De zone ten oosten van de tuinberging, de huidige kelder en de zone ten westen van de huidige kelder worden vrijgesteld. Een landschappelijk bodemonderzoek wordt geadviseerd.¹⁷

Eveneens ten noorden van het plangebied is een archeologienota opgesteld voor nieuwbouwwerken (ID 881). Het bureauonderzoek wees uit dat het plangebied gelegen is binnen de historisch kern van Herentals. Ook stond er reeds vanaf het einde van de 18de eeuw bebouwing binnen het plangebied. De CAI geeft aan dat er reeds bewoning was vanaf de 15de eeuw in de directe buurt van het plangebied. Ook zijn er grondsporen uit de Volle Middeleeuwen teruggevonden op 30m afstand. Omwille van deze redenen wordt eveneens binnen het plangebied vervolgonderzoek geadviseerd. De volgende stap wordt een proefsleuvenonderzoek.¹⁸ Er werd vervolgens een proefsleuvenonderzoek (ID 4760) uitgevoerd waarbij vijf sporen geregistreerd werden namelijk drie kuilen, een paalkuil en een greppel. Deze konden gedateerd worden in de Volle Middeleeuwen tot de Nieuwste Tijd.

¹⁴ Arckens, M. et al., 2015.

¹⁵ Van Ginst et al., 2015.

¹⁶ Reyns, N. & L. Claessens, 2016.

¹⁷ Deville T. & S. Houbrechts, 2019.

¹⁸ Deville, T. R. Simons & S. Houbrechts, 2016.

Ten westen van het plangebied, voor Grote Markt 25, is een archeologienota opgesteld (ID 12916). Op basis van het bureauonderzoek kan een lage verwachting voor archeologische resten uit de Steentijd tot en met de Romeinse periode verwacht worden. Archeologische waarden uit de Middeleeuwen tot de Nieuwste tijd hebben een hoge verwachting. Omwille van de huidige verstoringen tot zelfs 230cm wordt de kans op bewaarde sporen laag. Bij onderzoek in de omgeving kwam een zwarte ophogingslaag aan het licht. Andere archeologische onderzoeken troffen archeologische resten onder deze ophogingslaag aan. Deze zaten tot 180cm diep. De ophogingslaag werd aangetroffen op zones dicht bij het alluviale gebied op een hoogte van circa 16,75 tot 17,5mTAW. Verder onderzoek wordt niet geadviseerd.

In juli 2019 werd er door het Vlaams Erfgoed Centrum een archeologienota opgesteld voor een terrein aan de Nonnenstraat te Herentals (ID 11674). Er werden tijdens het bureauonderzoek al controleboringen uitgevoerd, waardoor bleek dat er een ophogingspakket aanwezig is. Voor het terrein werd er ter hoogte van de geplande verstoring een proefputtenonderzoek geadviseerd.¹⁹

1.2.4 Interpretatie en datering

Het plangebied is momenteel onbebouwd en in gebruik als parking. In het oosten staat een poort om de parking af te schermen. De verstoring van deze asfalt is niet gekend. Er kan een inschatting van 50cm –mv gemaakt worden.

Binnen het plangebied zal een nieuwbouw gerealiseerd worden. De nieuwbouw bestaat uit een ondergrondse parkeergarage waarop verschillende appartementen gerealiseerd worden. De ondergrondse parkeergarage heeft een diepteverstoring van 354cm –mv over het gehele plangebied met plaatselijk diepere verstoringen (maximaal 494cm –mv). De toegang naar de achterliggende garages en de nooduitgangen aan de westelijke zijde, blijven gegarandeerd. Verder zal het grootste gedeelte bebouwd worden. Enkel achteraan zullen patio's voorzien worden. Deze geplande werkzaamheden zullen het eventueel archeologisch niveau verstoren.

De aardkundige gegevens tonen dat het plangebied gelegen is op een verhevenheid in de omgeving. Ten noorden van het plangebied is de vallei van de Kleine Nete gelegen. Vanaf het maaiveld kan de formatie van Wildert teruggevonden worden. De bodemkaart biedt weinig extra informatie. Het plangebied kan niet gekarteerd worden maar in de omgeving kunnen wel lemige zandbodems met plaggendek teruggevonden worden. Naar alle waarschijnlijkheid kan dit ook teruggevonden worden binnen het plangebied. Het DTM toont verder nog aan dat het plangebied een zeer vlak verloop kent dat oploopt naar het zuiden. Dit vlak verloop is naar alle waarschijnlijkheid het gevolg van de aanleg van de parking.

Het plangebied bevindt zich in de stedelijke kern van Herentals. De ouderdom van Herentals gaat ten minste terug tot in de 12^e eeuw. Op dat moment bestaat de stad uit twee kernen, een zuidelijk en een noordelijk gelegen kern. In de navolgende eeuwen groeit Herentals verder uit. Vermoedelijk wordt de stad in de 14^e eeuw van stadsvesten voorzien. Het plangebied ligt vlak nabij de Markt die een centrale positie inneemt. Historische bebouwing langs de Markt gaat in ieder geval tot in de 16^e eeuw terug.

Het plangebied zelf is minstens van in de 16de eeuw bebouwd geweest, zoals afgeleid kan worden uit historisch kaartmateriaal. Pas in de 19de eeuw kan duidelijk gezien worden dat het zuidelijke gedeelte van het plangebied bebouwd werd door rechthoekige lintbebouwing. Het plangebied is op dat moment opgedeeld in twee percelen, beiden bebouwd. Het oostelijke perceel is smaller en is bebouwd met een klein gebouw. Het westelijke perceel is breder en eveneens bebouwd. Tussen de gebouwen liggen steegjes naar het achterterrein. Dit achterterrein, het noordelijke gedeelte, blijft lange tijd onbebouwd. De

¹⁹ Valentijn, P. et al., 2019.

Vandermaelenkaart toont al een aanbouw naar het noordelijke gedeelte van het plangebied. Deze bebouwing varieert op de volgende historische kaarten. De topografische kaart uit 1873 en 1904 geven ook een gebouw in het noordelijke gedeelte aan maar deze is gelegen in noordoostelijke hoek. Dit verandert op de topografische kaart van 1981 waar duidelijk te zien is dat de bebouwing in de noordwestelijke hoek gelegen is. De luchtfoto's geven dan weer aan vanaf 1990 dat het plangebied onbebouwd is en in gebruik als bestrating.

Archeologische onderzoeken kunnen dit beeld uit historische gegevens ook ten dele bevestigen. De CAI in de omgeving meldt voornamelijk archeologische resten daterend vanaf de Middeleeuwen. Het grootste gedeelte van de meldingen beschrijft bouwhistorische relictten. Er zijn echter ook enkele archeologische onderzoeken uitgevoerd. Deze beschrijven weinig nederzettingssporen maar geven wel aan dat er mogelijk een zwarte laag uit vermoedelijk de Middeleeuwen aanwezig kan zijn waaronder de archeologische resten bewaard zijn gebleven. Archeologische resten uit vroegere perioden worden niet aangetroffen binnen de stadskern. Buiten de stadskern werd er een melding gemaakt van Mesolithische resten.

1.2.5 Verwachting en conclusies

De voor het bureauonderzoek opgestelde onderzoeksvragen kunnen als volgt worden beantwoord:

- *Zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is de specifieke archeologische verwachting?*

Op basis van bovenstaande overwegingen (zie paragraaf 1.2.5) kan voor de zone van de geplande werken de volgende specifieke verwachting worden opgesteld:

- Een vondstniveau uit het Paleolithicum en/of Mesolithicum heeft een lage kans om voor te komen binnen het plangebied. Het plangebied is buiten de gradiëntzone gelegen. Het plangebied is over de verschillende eeuwen bebouwd en verstoord geraakt dat de kans klein is dat hier nog intacte archeologische resten uit deze periode teruggevonden kunnen worden.
 - Een sporenniveau uit het Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen kan aan de top van eolisch lemig zanddek worden aangetroffen, mogelijk aan de onderzijde van het plaggendek. Een eventueel sporenniveau is over het algemeen het beste zichtbaar vanaf de B horizont. In de directe omgeving van het plangebied zijn tot op heden weinig archeologische resten uit deze periode teruggevonden.
 - Een sporenniveau uit de Volle en Late Middeleeuwen kan verwacht worden. Het plangebied ligt binnen de stedelijke kern van Herentals, die vanaf de 12^e eeuw gevormd is en in de 14^e eeuw ommuurd werd. Het is aannemelijk dat het plangebied vanaf dat moment binnen de stadsmuren is komen te liggen. Welke invulling het plangebied had, is niet zomaar vast te stellen. Daarover is te weinig bekend. Maar de ligging binnen de stad maakt de aanwezigheid van sporenniveaus uit deze periode wel mogelijk. Een sporenniveau uit deze periode kan mogelijk herkend worden aan de aanwezigheid van een afdekkende zwarte laag. Deze laag is bij verschillende archeologische onderzoeken in de omgeving aangetroffen en verondersteld wordt dat deze uit de middeleeuwen dateert. Wel kan er door de aanwezigheid van de bebouwing binnen het plangebied, een kans bestaan dat de archeologische resten uit deze periode verstoord zijn geraakt.
 - Het plangebied is in de Nieuwste tijd bebouwd geweest waarna het omgevormd is tot parking. Ook voor archeologische resten daterend vanaf de Late Middeleeuwen is er een hoge trefkans. Het plangebied is gelegen binnen de stadskern van Herentals waar zeker vanaf de 16de eeuw bebouwing is geweest, maar mogelijk dus ook al eerder.
- *Worden mogelijk archeologische resten bedreigd door de geplande werkzaamheden?*
Archeologische resten zullen bedreigd worden door de geplande werkzaamheden. De geplande werkzaamheden zullen tot een diepte van 354cm –mv reiken over het gehele plangebied met plaatselijke diepere verstoringen (maximaal 494cm –mv). Eventuele archeologische resten die nog intact aanwezig zijn onder de huidige bestrating, zullen verstoord worden.

- *Is het plangebied voldoende onderzocht en zo nee, welke vorm van nader archeologisch onderzoek kan worden geadviseerd?*

De geplande werken kunnen een impact hebben op het kennispotentieel van eventuele archeologische waarden binnen het plangebied. De aan- of afwezigheid van een archeologisch vindplaats, de karakteristieken en de bewaringstoestand van een eventuele site en welke waarde ze heeft, zijn echter nog onvoldoende vastgesteld. Daarom is verder vooronderzoek nodig binnen het gehele plangebied.

De eerstvolgende stap in het vervolgonderzoek is een proefputtenonderzoek. In het bijbehorende Programma van Maatregelen wordt ondermeer verder toegelicht welke vervolgstappen eventueel noodzakelijk zijn, welke criteria of randvoorwaarden daaraan verbonden zijn en wat de voorwaarden zijn voor de uitvoeringswijze.

Samenvatting

In opdracht heeft Vlaams Erfgoed Centrum in juni 2020 een archeologienota opgesteld naar de archeologische waarde van de locatie Koppelandstraat in Herentals. De archeologienota bestaat uit een bureauonderzoek en is uitgevoerd naar aanleiding van de voorgenomen nieuwbouwplannen. De nieuwbouwplannen bestaan uit een ondergrondse parkeergarage over het gehele plangebied met een diepte van 353cm –mv met plaatselijk diepere verstoringen (maximaal 483cm –mv). Hierop zullen appartementen geplaatst worden.

Op basis van het bureauonderzoek werd vastgesteld dat het plangebied binnen de historische stadskern van Herentals gelegen is. De stad is gelegen op een verhevenheid in de omgeving, op een verre afstand van water. De historische kaarten tonen aan dat het plangebied vanaf de 16de eeuw reeds bebouwd is geweest. Verder zijn er in de omgeving vele archeologische meldingen die dateren vanaf de Middeleeuwen. Op basis van de ligging en de verstoringsgraad kan gesteld worden dat er een lage kans is op archeologische resten uit de Steentijd. Archeologische resten vanaf het Neolithicum en voornamelijk de Middeleeuwen – Nieuwe tijd kunnen wel worden verwacht.

Teneinde deze verwachting te toetsen en aan te vullen wordt voor het plangebied een proefputtenonderzoek geadviseerd.

Literatuur

- Agentschap Onroerend Erfgoed**, 2019: *Code van Goede Praktijk voor de uitvoering en rapportage over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4,0*, Brussel
- Arkens, M., J. De Beenhouwer & R. Paulussen**, 2015: *Archeologische bureaustudie en booronderzoek. Herentals Hofkwartier. Inrichting Sancta Maria fase2*. Fodio rapport 21, Wijnegem.
- Deville, T., R. Simons & S. Houbrechts**, 2016: *Hofkwartier, Herentals, Gemeente Herentals. Archeologienota*. ArchoPro Rapporten 253.
- Deville, T. & S. Houbrechts**, 2019: *Hofkwartier 18 te Herentals. Archeologienota*. Condor Rapporten 562. Hasselt.
- Engels, L. & V. Vander Ginst**, 2019: *Archeologienota: Het archeologisch vooronderzoek aan de Grote Markt te Herentals*. Tienen.
- Onbekend**, 1840-1850: *Atlas der buurtwegen*.
- Reyns, N. & L. Claessens**, 2016: *Archeologienota Herentals - Schaliken*. Rapporten All-Archo bvba 377. Temse
- Valentijn, P., T. Van Mierlo, Y. Raczyński-Henk & X. Alma**, 2019: *Nonnenstraat 14, Herentals, Een archeologienota*. VEC Nota 530. Brugge.
- Vander Ginst, V., L. Fockedeij & M. Smeets**, 2015: *Archo-rapport 272. Een archeologische bureaustudie en booronderzoek in het Begijnhof te Herentals*. Tienen.

Geraadpleegde websites

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Ferrariskaarten>
<http://www.geopunt.be/kaart>
<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>
<https://id.erfgoed.net>
<https://www.cartesius.be>

Lijst van afbeeldingen en tabellen

- Afb. 1. Het plangebied op de Basiskaart Vlaanderen (GRB). (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)
- Afb. 2. Het plangebied en omgeving op de Basiskaart Vlaanderen (GRB). (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)
- Afb. 3. Het plangebied op een luchtfoto uit 2019 (Luchtfoto Vlaanderen, winter 2019 – kleur). (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)
- Afb. 4. Foto van het plangebied (Google Maps).
- Afb. 5. Bestaande toestand van het plangebied.
- Afb. 6. Kelderplan.
- Afb. 7. Doorsnede van de nieuwbouw.
- Afb. 8. Gelijkvloers.
- Afb. 9. Het plangebied en omgeving op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m. (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)
- Afb. 10. Het plangebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m. (Bron: Agentschap Informatie Vlaanderen)
- Afb. 11. Het plangebied op de Tertiair geologische kaart 1:50.000. (Bron: Databank Ondergrond Vlaanderen)
- Afb. 12. Het plangebied op de Quartair geologische kaart 1:200.000. (Bron: Databank Ondergrond Vlaanderen)
- Afb. 13. Het plangebied op de Digitale bodemkaart van het Vlaams Gewest. (Bron: Vlaamse overheid, Departement Omgeving, Vlaams Planbureau voor Omgeving/ Databank Ondergrond Vlaanderen)
- Afb. 14. Het plangebied op de Jakob van Deventer kaart (bron: Cartesius).
- Afb. 15. Herentals op de Jakob van Deventer kaart (bron: Cartesius).
- Afb. 16. Het plangebied op de Ferraris kaart (bron: Agentschap Informatie Vlaanderen/Koninklijke Bibliotheek van België).
- Afb. 17. Het plangebied op de kaart van Petrus Heylen 1786 (bron: cartesius).
- Afb. 18. Het plangebied op het primitief kadaster (bron: Cartesius).
- Afb. 19. Het plangebied op de Atlas der Buurtwegen (bron: Agentschap Informatie Vlaanderen Provincie Antwerpen).

- Afb. 20. Het plangebied op de Vandermaelen kaart (bron: Agentschap Informatie Vlaanderen/Koninklijke Bibliotheek van België).
- Afb. 21. Het plangebied op de Topografische Kaart van België 1:20.000 uit 1873 (bron: Nationaal Geografisch Instituut via www.cartesius.be).
- Afb. 22. Het plangebied op de Topografische Kaart van België 1:20.000 uit 1904 (bron: Nationaal Geografisch Instituut via www.cartesius.be).
- Afb. 23. Het plangebied op de Topografische Kaart van België 1:20.000 uit 1939 (bron: Nationaal Geografisch Instituut via www.cartesius.be).
- Afb. 24. Het plangebied op de Topografische Kaart van België 1:20.000 uit 1981 (bron: Nationaal Geografisch Instituut via www.cartesius.be).
- Afb. 25. Het plangebied op een luchtfoto uit 1971 (Luchtfoto Vlaanderen, zomer 1971 - zwart-wit: bron: Agentschap Informatie Vlaanderen).
- Afb. 26. Het plangebied op een luchtfoto uit 1988 (Luchtfoto Vlaanderen, zomer 1979-1990 – kleur: bron: Agentschap Informatie Vlaanderen).
- Afb. 27. Het plangebied op een luchtfoto uit 2015 (Luchtfoto Vlaanderen, winter 2013-2015 – kleur: bron: Agentschap Informatie Vlaanderen).
- Afb. 28. Uitsnede uit de Centraal Archeologische Inventaris van het onderzoeksgebied.
- Tabel 1. Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden. (Bron: Onderzoeksbaldans Vlaanderen)
- Tabel 2. aardkundige en landschappelijke gegevens over het plangebied.
- Tabel 3. Overzicht van meldingen uit de CAI.